

Klemen Pust

Beneška protiobveščevalna dejavnost in signalna organizacija na območju vzhodnega Jadrana v letu 1499

UDK 355.49(262.3)"1499"

UDC 355.49(262.3)"1499"

PUST Klemen, univ. dipl. zgodovinar in prof. umetnostne zgodovine, mladi raziskovalec/asistent, Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1, klemen.pust@zrs.upr.si

Beneška protiobveščevalna dejavnost in signalna organizacija na območju vzhodnega Jadrana v letu 1499

Zgodovinski časopis, Ljubljana 63/2009 (140), št. 3-4, str. 318-348, cit. 147

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Članek obravnava protiobveščevalno dejavnost in signalno organizacijo Beneške republike na območju vzhodnega Jadrana v letu 1499. Leto 1499 je bilo izbrano zaradi občega pomena, ki ga ima za dogajanje na obravnavanem območju: tedaj se je namreč zgodil zadnji večji osmanski vpad v Furlanijo, torej neposredno na samo beneško Terrafermo, kar je bilo posledica v istem letu začete beneško-osmanske vojne (1499-1502). Avtor analizira različne oblike beneškega protiobveščevalnega delovanja proti Osmanom, predvsem prestrezanje pisem in zajetja osmanskih obveščevalcev. Ob tem je predstavljena tudi ozemeljska razporeditev signalnega sistema, ki je pomenil določeno zaščito pred osmanskimi vpadi na beneških vzhodnojadranskih ozemljih.

Ključne besede: protiobveščevalna dejavnost, signalna organizacija, Beneška republika, vzhodni Jadran, 1499

PUST Klemen, BA in History and History of Arts, Young Researcher/Assistant, University of Primorska – Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1, klemen.pust@zrs.upr.si

Counterintelligence and Signal Organization of the Venetian Republic in Eastern Mediterranean in 1499

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 63/2009 (140), No. 3-4, pp. 318-348, 147 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

The article examines counterintelligence and signal organization of the Venetian Republic in Eastern Mediterranean in 1499, a year representing a special turning point for this area. It marks the last largest Ottoman raid in Friuli-Venezia Giulia which, aimed directly upon the Venetian terraferma, resulted in the outbreak of war between the Venetian Republic and the Ottoman Empire (1499-1502). Analyzed are forms of Venetian counterintelligence activities against the Ottomans, particularly the interception of letters and the capture of Ottoman informers, and the system of signalization in the eastern part of the Venetian territory that denoted a certain degree of protection against Ottoman raids in this area.

Key Words: counterintelligence, signal organization, Venetian Republic, eastern Mediterranean, 1499

Author's Abstract

Avtorski izvleček

Uvod

Leta 1499 se je zgodil zadnji osmanski vpad v Furlanijo, torej na samo beneško Terrafermo, kar je bilo posledica v istem letu začete beneško-osmanske vojne, ki je potekala med letoma 1499 in 1502. Ravno ta vojaški obračun je bil zadnji, v katerem sta se obe strani vojskovali tako na celotnem območju vzhodnega Jadrana kot na ozemlju beneške Terraferme. Obenem pa pomeni tudi dejansko beneško priznanje osmanskih uspehov na Balkanu ter potrditev beneške politike popuščanja in občasnega zaostrovanja napetosti z Osmanskim cesarstvom, ki zaznamuje beneško zunanjo politiko v naslednjih stoletjih, vse do zatona obeh velesil.

Beneška republika je bila leta 1499 v nadvse težkem položaju. Poleg vojne s Firencami in naraščajočih napetosti z Milanom, je postajalo vse bolj očitno, da se bliža nova vojna z Osmanskim cesarstvom. Osmani so dogajanje na Apeninskem polotoku pozorno spremljali. Leta 1499 se jim je končno ponudila priložnost za začetek vojne z Benečani, saj je bila Signorija zavzeta z dogajanjem na svoji zahodni meji. Sultan Bajazid je povod našel v obmejnih spopadih in beneških plenjenjih v Moreji¹ in v Albaniji, ki jih beneške oblasti niso kaznovale. Osmanska mornarica je nato med 12. in 25. avgustom 1499 napadla beneško floto ob zahodni obali Moreje v Grčiji ter ob tem, skupaj s kopensko vojsko, osvojila pomembno beneško utrdbo Lepant.² Že konec leta so se v Istanbulu pričela mirovna pogajanja, na katerih so Osmani od Beneške republike zahtevali, da jim prepusti Nauplion, Modon in Koron, najpomembnejša beneška pomorska oporišča za trgovske dejavnosti v vzhodnem Sredozemlju. Signorija se je bila sicer pripravljena »de iure« odpovedati jurisdikciji nad temi mesti, če bi lahko »de facto« obdržala njihovo suverenost³, vendar je vojna kljub vsemu trajala še do leta 1502. Na koncu sta Osmanom pripadli mesti Modon in Koron, Benetke pa so dobile otoka Zante⁴ in Kefalonijo, ob tem pa so morale sultanu letno plačevati 500 dukatov.

¹ Današnji Peloponez.

² Glavni poveljnik beneške mornarice, Antonio Grimani, je bil zaradi neuspešnega vodenja flote odpoklican, obtožen in spoznan za krivega ter preganjan v Dalmacijo, od koder pa se je uspel vrniti v Benetke, kjer je bil leta 1521 celo izvoljen za doža. Glej: Lane, *Storia di Venezia*, str. 415.

³ Cozzi, Knapton, *La Repubblica*, str. 86.

⁴ Današnji Zakynthos.

Dogajanje na vzhodnem Jadranu in v Furlaniji leta 1499 je torej potrebno razumeti v kontekstu širšega beneško-osmanskega spopada.⁵ Vpadi v Furlanijo nasploh predstavljajo najbolj pripravljene in najobsežnejše osmanske napade proti Beneški republiki na območju Jadrana in severne Italije. Z njimi so hoteli Osmani še nadalje stopnjevati t. i. »turški strah« v Benetkah, vezati del beneških sil na območju Terraferme in posledično prisiliti Benečane k popuščanju.⁶ Obenem so nameravali s prodorom v Furlanijo gospodarsko in vojaško čim bolj oslabiliti Beneško republiko ter jo s tem prisiliti h kapitulaciji.

Predvsem zaradi grozeče osmanske nevarnosti so Benečani 15. aprila 1499 prekinili vojno s Firencami, umaknili svojo vojsko nazaj v Lombardijo ter končno sprejeli nepriljubljeno in pristransko mirovno posredništvo ferrarskega vojvode Ercola glede Pise. Kljub vsemu pa je nato večina beneške vojske skupaj s francoskimi silami odšla na pohod proti Milanu, tako da je na beneški vzhodni meji ostalo vsega skupaj okrog 1.300 vojakov.⁷ V Gradišče ob Soči, glavno beneško obrambno središče pred vdori z vzhoda, je Signorija poslala zgolj okoli 550 pešcev in 600 najemniških konjenikov pod poveljstvom Carla Orsinija.⁸

Beneška republika se je zanašala predvsem na pas obrambnih utrd ob Soči, ki je potekal vse od Ogleja do Gorice in vključeval tudi utrdbe ob meji severne Istre.⁹ Tako so Benečani že leta 1472 utrdili Majnico, Gradišče ob Soči in Foljan, v naslednjem letu pa so zgradili še stolp ob mostu čez Sočo pri Gorici ter zasedli Bovec in več drugih krajev ob zgornji Soči, medtem ko so v Istri obrambno strukturo zaokrožale utrdb Mohov grad, Socerb, Podgrad¹⁰ in tudi Rašpor.¹¹

Osmanska vpadna konjenica je po drugi strani, kot navaja Valvasoni, štela največ 7.000 mož.¹² Obvestila različnih beneških obveščevalcev o velikosti osmanskih

⁵ O osmanskih vpadih v Furlanijo in še posebej o zadnjem vpadu leta 1499 glej: Joppi, Antonio Burlo; Musoni, *Sulle incursioni*; Medin, *Un carne latino*; Pellegrini, *Note e documenti*; Cusin, *Le vie d'invasione*; Paschini, *Storia del Friuli*; Jug, *Turški napadi*; Cremonesi, *La sfida turca*; Isti, *Zadnji turški vpad*; Pedani, *I Turchi*; Ista, *Turkish Raids* in tam navedena bibliografija. Glej tudi: Voje, *Odkupovanje Furlanov* ter tam vsebovano bibliografijo.

⁶ Voje, *Jugoslovanske dežele*, str. 37.

⁷ Mallett, Hale, *The Military Organization*, str. 61.

⁸ Cremonesi, *Zadnji turški vpad*, str. 125.

⁹ Cusin, *Documenti*, str. 109–110.

¹⁰ Marin Sanudo v svojih Dnevniki (I Diarii) Podgrad največkrat poimenuje kar »Castelnuovo«. Današnji naziv kraja v italijanščini pa je »Castelnuovo d'Istria«. Gre za naselje, ki je bilo situirano na ustaljeni poti, po kateri so največkrat potekali osmanskih vpadi v Istro. Ravno zaradi tega razloga je bilo v obravnavanem letu 1499 še dodatno utrjeno. Tamkajšnji upravitelj, kaštelan Damian de Tarsia, je imel velike kompetence tudi v vojaških in obveščevalnih zadevah. Naselje je zaradi svoje strateške pozicije namreč pogosto prehajalo iz beneških v avstrijske roke in obratno. Alberi, *Istria*, str. 186–189.

¹¹ De Franceschi, *L'Istria*, str. 263–264. O Rašporskem kapitanatu glej: Bertoša: *Rašpor*.

¹² Poročilo Giacomina Valvasonija iz Maniaga nosi naslov »Luoghi per li quali passarono gia li Turchi partendosi dalla Bossina, per la Patria del Friuli«. Glej: Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–62. V izdaji Pietra Kandlerja je poročilo objavljeno v šestem delu, v razdelku »Delle incursioni dei Turchi in Friuli«. Čas nastanka še ni povsem razjasnjen, glede na to, da poročilo nosi uradno letnico 1566, pa je verjetno nastalo kmalu po sredini 16. stoletja. Cusin je mnenja, da dokument ni mogel nastati pred letom 1557. Glej: Cusin, *Le vie d'invasione*, str. 143–156.

enot so bila v tem času pogosta in nasprotujoča si. Kot primer bi lahko omenili poročilo kneza Krka Piera Malipiera z 22. septembra, v katerem Signorijo obvešča, da je prejel obvestila od nekega Nikole Sikovića (*»Nicola Sichovich«*), sodnika iz Senja, o prihodu 8.000 osmanskih vojakov na omenjeno območje. Iz drugega vira pa naj bi nato izvedel, da je Osmanov kar 14.000 in so namenjeni v Furlanijo.¹³ Prvo število se bolj ali manj ujema z navedkom pri Valvasoniju, drugo število pa je odločno pretirano, verjetno kot posledica strahu pred sovražnikom, t.i. »turškega strahu«, o katerem bo še govora v nadaljevanju. Sanudo pa na drugem mestu celo omenja, da je bilo napadalcev zgolj 5.000, od katerih je bilo vsega 2.000 »pravih« Osmanov, medtem ko naj bi ostali izvirali iz Bosne.¹⁴ O pravilnosti Sanudovih navedkov priča dogajanje iz časa med samim osmanskim pohodom v Furlaniji. 21. oktobra je namreč Olivier Contarino obvestil Signorijo, da so beneški stradioti zajeli nekaj Osmanov med njihovim pohodom v Furlaniji. Z mučenjem so iz njih uspeli iztisniti podatke, da je bilo Osmanov zgolj 5.000 ter da niso jedli že več dni in so bili tako izčrpani, da naj bi jih do tedaj že kar 1.000 pomrlo.¹⁵

»Turški strah« in osmanska obveščevalna dejavnost v Beneški Republiki

Na področju protiobveščevalnih dejavnosti je bila Beneška republika konec 15. stoletja nadvse aktivna, predvsem kar se tiče preprečevanja vohunjenja tujih poslanikov oziroma obveščevalcev v samih Benetkah.¹⁶ To je v prvi vrsti veljalo v zvezi z obveščevalnimi dejavnostmi Osmanskega cesarstva na ozemlju »Presvetle Republike« (*Serenissima*).¹⁷ Odkar so namreč Osmani leta 1453 zasedli takratni Konstantinopol in začeli svoj pohod v notranjost evropske celine, je nelagodje zaradi tega ljudstva, ki so ga imeli za barbarskega in nevernega, postalo stalnica v življenju mnogih evropskih ljudstev, tudi Benečanov.¹⁸

V zgodnjem novem veku, ko je osmanska grožnja postajala vse bolj neposredna, je Benečane prežemal t.i. »turški strah«, specifična oblika množične histerije, ki je povzročila, da so bili vsi navidez sumljivi posamezniki lahko spoznani za

¹³ Sanudo, I Diarii, str. 1372.

¹⁴ Isto, 20. Prim. Cremonesi, Zadnji turški vpad, str. 128.

¹⁵ Sanudo, I Diarii, str. 38.

¹⁶ Glede uporabljene terminologije obveščevalnih izrazov glej: Pust, Darovec, Tamen a una, str. 175–176.

¹⁷ Preto, I servizi segreti, str. 95–109.

¹⁸ O odnosu do Osmanov v krščanski Evropi glej: Rouillard, The Turk; Bataillon, Mythe et connaissance, str. 451–470; Schwoebel, The shadow; Göllner, Die Türkenfrage; Grothaus, Vom Erbfeind; Ricci, Ossessione turca; Höfert, Den Feind beschreiben; Bisaha, Creating East; Çirakman, European Images; Renda, Osmansko cesarstvo. Glede odnosa do Osmanov v Beneški republiki glej: Preto, Venezia e i Turchi; Valensi, The Birth; Fleet, Italian Perceptions; Soykut, »Turk« in Italy. O odnosu do Osmanov na vzhodnem Jadranu v zgodnjem novem veku: Gligo, Govori protiv Turaka; Nikšić, Osmansko carstvo; Dukić, Sultanova djeca; Pust, Podoba »Turka«. O »turškem strahu« pri Slovencih: Simoniti, Vojaška organizacija; Isti, La »paura dei turchi«; Voje, Slovenci pod pritiskom; Isti, Slovenica-Balkanica.

osmanske vohune.¹⁹ Podatki o osmanskih obveščevalcih v Benetkah so v beneških virih nasploh zelo pogosti. Tako so beneške oblasti, v duhu Inkvizicije, pozivale prebivalce, da denuncirajo kogarkoli, ki bi se jim zdel sumljiv.²⁰ Obenem je Signorija zavestno uporabljala dotok informacij z Levanta v namen ohranjanja strahu pred Osmani in zaradi zagotavljanja razloga za poenotenje krščanstva. To je prišlo še posebno do izraza vsakokrat, ko so potrebovali pomoč proti mogočni osmanski vojaški sili. Po drugi strani pa so Benečanom tovrstne informacije prišle prav tudi pri vzpostavljanju prijateljskih odnosov z Osmanskim cesarstvom.²¹

Prvi ohranjeni primer domnevnega osmanskega obveščevalca na beneškem ozemlju je bil v beneških virih zabeležen 12 novembra leta 1437, torej še pred padcem Konstantinopla. Takrat je bil v Skadru aretiran Tanusin Doucaine, ker naj bi govoril z nekaterimi tamkajšnjimi Osmani.²² Po razkritju je bil podvržen mučenju ter poslan v Benetke, na koncu pa kljub vsemu brez dokazane krivde izpuščen na prostost. Očitno je šlo že pri prvih razkritjih domnevnega osmanskega »vohunjenja« tudi za vpliv »turškega strahu«, čeprav je bilo tedaj delovanje osmanskih obveščevalcev v Benetkah dejansko precej intenzivno.

»Turški strah« je bil najbolj aktualen v času beneško-osmanskih vojn, še posebej pa ob osmanskih vpadih v Furlanijo do konca 15. stoletja, ko se je precej povečalo tudi število obravnavanih domnevnih osmanskih obveščevalcev²³: 16. oktobra 1463 je bil zaradi vohunjenja aretiran Aspertus Meza Rechia, zatem pa 4. novembra 1464 pri Korintu še dva domnevna osmanska obveščevalca²⁴; 1. avgusta 1470 so v Benetkah zaradi »suma vohunjenja« aretirali in nato izpustili Carla Genovesija, leta 1474 so beneške oblasti zaprle Grka Constantina Calloianija²⁵, leta 1477 pa Giovannija Pietra in dva njegova prijatelja ter Bernarda di Navarra²⁶; januarja 1483 je bil Orazio Rogani iz Skadra obtožen, da je pisal sultanu²⁷, medtem ko je junija 1487 za posledicami mučenja na Cipru umrl Giorgio Crusaphi²⁸; marca 1493 je bil poskusa sabotaže v beneškem Arsenalu obtožen grški veslač Nicolo Loreto iz Negroponta (*Evbeja, Evvoia*)²⁹, decembra 1497 pa je bil zaprt in nato izpuščen domnevni osmanski obveščevalec pater minorit Alvise.³⁰

Med beneško-osmansko vojno 1499–1503 se je presenetljivo hitro in pretirano razširilo sicer povsem utemeljeno prepričanje, da so osmanskim konjenikom pot čez prelaze v Furlanijo in šibke točke tamkajšnjih beneških obrambnih struktur pokazali

¹⁹ Preto, *Lo spionaggio turco*, str. 125.

²⁰ Burke, *Early Modern Venice*, str. 395.

²¹ Braudel, *Civiltà e imperi*, str. 1247.

²² »aliquorum verborum haborum cum aliquibus teucris«. Preto, *Lo spionaggio turco*, str. 125, 126.

²³ Isti, *I servizi segreti*, str. 96–98.

²⁴ ASV, CD, PM, reg. 16, c. 107r.

²⁵ »pro suspitione exploratoris«. ASV, CD, PM, reg. 18, c. 71r.

²⁶ ASV, CD, PM, reg. 19, c. 38v, 39v, 40r.

²⁷ ASV, CD, PM, reg. 21, c. 13r.

²⁸ ASV, CD, PM, reg. 23, 8. 6. 1487.

²⁹ ASV, CD, PM, reg. 26, c. 2v.

³⁰ ASV, CD, PM, reg. 27, c. 132v.

lokalni »domači izdajalci« (*collaborazionisti*). Mnoge izmed teh osumljencev so nato po končanih osmanskih vpadih na posebnih sodnih procesih obsodili na smrt. Ti procesi so bili najštevilnejši v Furlaniji ter med Grki na Levantu, ravno tako pa so bile pogoste tudi aretacije v Slavoniji, Dalmaciji in samih Benetkah.³¹

Tovrstnih primerov je bilo največ v letu po zadnjem osmanskem vpadu v Furlanijo: 10. aprila 1500 je bil podvržen mučenju neki Matteo da Bologna, ki so ga beneški pazniki presenetili med ogledovanjem Arsenala, 21. istega meseca so Benečani mučili odposlanca upravnika Pesara, 18. maja pa je bil obsojen, obglavljen in nato razčetrjen zloglasni Ermacora (»Mohor«) Ungaro di Viles (iz Ville Vicentine), osmanski informator in vodnik med njihovim vpadom v Furlanijo leta 1499, medtem ko sta bila njegova žena in Giovanni Ritio di Latisana izpuščena, prav tako kot tudi tržaška plemiča Pietro in Antonio Burlo.³² V sodne procese se je namreč vtaknila visoka politika, saj se je izkazalo, da je bil vpad v Furlanijo posledica meddržavne spletke, v katero naj bi bil med drugim vpleten nemški kralj Maksimilijan I. Tako Habsburžani kot tudi Benečani pa so leta 1510, med beneško-habsburško vojno, ponovno skušali pregovoriti bosanskega sandžakbega Feriz bega, naj s svojo vojsko udari na ozemlje nasprotne strani.³³

Tudi med letoma 1501 in 1503 je bilo kaznovanih precej domnevnih osmanskih obveščevalcev: jeseni leta 1501 sta bila razkrita in takoj zadavljena Martino da Casale in Ambrogio Buzardo, ki naj bi želela s pomočjo osmanskih vojaških sil na oblast v Benetkah pripeljati milanskega vojvodo Ludovica Sforzo, imenovanega il Moro (»Maver«)³⁴; 12. marca 1502 je bil v Kopru prijet ter nato izgnan neki Martin, pri katerem med zasliševanjem ni bilo uporabljeno mučenje³⁵; še marca leta 1503, že po sklenjenem beneško-osmanskem mirovnem sporazumu, je bil na otoku Santa Maura (današnja Lefkada) v Grčiji na kol nabit osumljenec, ki naj bi Osmanom dajal dimne signale.³⁶

Glede na razširjenost »turškega strahu« v Benetkah je težko natančno oceniti kolikšen je bil dejanski delež osmanskih obveščevalcev v Beneški republiki in v ostali krščanski Evropi.³⁷ Osmansko cesarstvo namreč na ozemlju krščanske Evrope vse do 18. stoletja ni imelo stalnih uradnih predstavnikov oziroma zastopnikov, vendar pa to ni oviralo njihovega izredno uspešnega obveščevalnega delovanja.³⁸ Da so se Osmani po večini načrtno pripravljali na svoje vpade, priča Unrestov opis, po katerem so Osmanom pri njihovih vpadih v krščanske dežele pomagali izgnani župnik in dva prelata. Te so Osmani pošiljali po krščanskih deželah, kjer so skrivaj skicirali vsa mesta in poti ter pri tem izdelali zemljevide dežel, ki so jih hoteli

³¹ Preto, *Lo spionaggio turco*, str. 126; Isti, *I servizi segreti*, str. 97.

³² O tem glej: Joppi, Antonio Burlo, str. 300–308.

³³ Sanudo, *I Diarii*, str. 246; Jug, *Turški napadi*, str. 37; Cremonesi, *Zadnji turški vpad*, str. 125–126; Preto, *I servizi segreti*, str. 97.

³⁴ ASV, CD, PM, reg. 29, c. 4v; Sanudo, *I Diarii*, str. 49, 74.

³⁵ ASV, CD, PM, reg. 29, c. 38v.

³⁶ Sanudo, *I Diarii*, str. 787–788.

³⁷ Preto, *Lo spionaggio turco*, str. 123–124.

³⁸ O osmanski diplomatski dejavnosti: Nuri Yurdusev (ur.), *Ottoman Diplomacy*.

osvojiti.³⁹ Njihovi vodniki so bili tudi zajeti domačini, ki so odlično poznali teren. Med osmanskim vpadom na Kranjsko konec septembra in v prvi polovici oktobra leta 1491, sta Osmanom pobegnili dva krščanska sužnja, ki sta 17 let preživel v njihovem ujetništvu in jim služila kot vodnika. Eden od njiju se je rešil v Metliko, drugi pa v Otočec. Povedala sta, da je Osmanov okoli 10.000, in da so nameravali prodreti daleč v cesarjeve dežele, vendar pa te zaradi naraslih voda niso doživele podobne usode kot Kranjska.⁴⁰

V obdobju vladavine sultana Murata II. so v Evropi krožile vesti o mnogih osmanskih obveščevalcih, razširjenih po vsej Evropi.⁴¹ Benečani so vseskozi obtoževali Dubrovniško republiko, da vohuni za potrebe Osmanov, saj naj bi ravno čez njeno ozemlje prehajali osmanski obveščevalci, po večini pripadniki podjarmljenih kristjanov, na poti v Italijo in Španijo.⁴² Poleg tega pa so bili Dubrovčani odlično obveščeni o dogodkih v Osmanskem cesarstvu, ker so imeli tam veliko svojih obveščevalcev.⁴³ Osmanski diplomatski predstavniki ter obveščevalci so v krščansko Evropo sicer največkrat prihajali iz Avloniye, ki je bila konec 15. stoletja obveščevalno središče Osmanskega cesarstva.⁴⁴

Za časa Mehmeda II. je bila osmanska obveščevalna mreža v Evropi že zelo razširjena in vplivna. Tako so osmanski obveščevalci preprečili mnoge poskuse atentatov beneških agentov na sultana. Mnogi od njih so se uspeli infiltrirati na ozemlje Furlanije, Avstrije in Nemčije, v celotni Italiji pa je obstajala pravicata množica osmanskih obveščevalnih sodelavcev, predvsem humanistov in trgovcev, kot so bili Benedetto Dei, Jacobo Languschi in slavni humanist Ciriaco d'Ancona.⁴⁵ Uspešno so vohunili tudi posebni odposlanci osmanskih sultanov, ki so prihajali v Benetke v okviru diplomatskih misij. Morda najbolj znana med njimi sta bila Ali bey in Yunus bey, aktivna v prvi četrtini 16. stoletja.⁴⁶ O dobro organizirani osmanski obveščevalni mreži v krščanskih deželah med drugim priča poročilo neznanega avtorja Signoriji z 21. oktobra leta 1472, po katerem »so Osmani bolj obveščeni o tem, kar se dogaja tukaj, kot vi o stvareh v vaših hišah in to na mnoge načine, o katerih pa bi bilo predolgo pisati«.⁴⁷

Omeniti je potrebno tudi osmanske obveščevalce, ki so jih spremljali diplomatski predstavniki nekaterih evropskih držav in jim tako omogočali prost prehod prek državnih meja. Zelo nazorni so primeri Ismaila, Baraka in Kasima, ki so zbi-

³⁹ »Und der Turchisch kayser hat inn denn Landen all Stett lassen abmallen und ist unterweyßt worden von ainem vertriben Pharrer und von zwein Prelaten, die der Turckh haymlich ausgeschickt hat in den Lannden all Stett lassen abmallen«. Glej: Jug, Turški napadi, str. 16.

⁴⁰ Isto, str. 31.

⁴¹ Babinger, Mehmed der Eroberer, str. 20; Preto, Lo spionaggio turco, str. 123.

⁴² Preto, Lo spionaggio turco, str. 124.

⁴³ Žontar, Obveščevalna služba, str. 21.

⁴⁴ Vatin, Itinéraires d'agents, str. 240.

⁴⁵ Babinger, Maometto il Conquistatore, str. 491.

⁴⁶ Sanudo, I Diarii, str. 72–74, 179, 312, 569; Preto, Lo spionaggio turco, str. 127; Isti, I servizi segreti, str. 98–99.

⁴⁷ »turchi, quali hanno meglio il modo esser avisati de le cose di qua che vui de le cose de casa vestra, per molte vie, che longo seria scriverea«. Glej: Cusin, Documenti, str. 107.

rali podatke v zvezi z na Zahod pobeglim sinom Mehmeda II. in pretendentom na osmanski prestol, Djema oziroma Gema.⁴⁸ Njegova nesrečna življenjska zgodba je bila že v tistem času vir mnogih ugibanj v javnosti ter strahu za njegovega brata, sultana Bajezida II., ki mu je Djem predstavljal neposrednega tekmeca v boju za prestol in položaj osmanskega vladarja.⁴⁹

Ker vprašanje nasledstva v osmanski državi do tedaj ni bilo urejeno z zakonom ali tradicijo, je namreč prišlo do vojne med obema bratoma, po kateri se je moral Djem umakniti iz osmanske države, sultan pa je leta 1481 postal Bajezid II. Djem se je zatekel k ivanovcem na Rodos, ki so ga najprej poslali za šest let v Francijo, nato pa ga leta 1489, ob dogovarjanju večine pomembnejših evropskih držav za novo križarsko vojno proti Osmanom, izročili papežu Inocencu VIII. Ta ga je zadrževal v konfinaciji v Vatikanu, kar naj bi bila posebna usluga sultanu Bajezidu II., a je šlo obenem tudi za obliko prefinjenega izsiljevanja, saj je bil Djem, vse dokler je bil živ, legalen pretendent na osmanski prestol. Sultan je bil zaradi tega papežu, tako kot predtem ivanovcem, za podaljševanje Djemove konfinacije prisiljen izplačevati precejšnje denarne vsote v obliki tributa, kar je storil 1. avgusta vsako leto, vse do Djemove smrti.⁵⁰ Leta 1491 je na primer papežu izplačal kar 120.000 ducatov, kot povračilo za triletno stroške Djemovega vzdrževanja.⁵¹ Končno je Djem februarja leta 1495 v nepojasnjenih okoliščinah umrl v zaporu v Capui pri Neaplju.⁵²

Osmanski obveščevalec Ismail beg se je že leta 1483 podal na misijo prek Dubrovnika v Firence, z namenom pridobiti novice o Djemu, pri čemer ga je spremljal Paolo da Colle iz Firenc. Na podobno misijo se je leta 1486 prek Dubrovnika in Zadra v Genovo odpravil tudi Barak reis, ki ga je spremljal genovski diplomatski predstavnik.⁵³ V letih 1489–1490 je bil kot veleposlanik, sultanov zastopnik s polnimi pooblastili, k papežu Inocencu VIII. poslan tedanji kapidžibaša⁵⁴ Mustafa beg, ki je po navedbah Benečanov Djema nameraval likvidirati.⁵⁵ Leta 1491 pa so Benečani potrdili, da je sultan poizkušal podkupiti celo nekatere člane njihovega Senata, da bi Djema zastrupili ali ubili »s katerimkoli drugim sredstvom«.⁵⁶ Leta 1494 je

⁴⁸ Vatin, *Reflexions sur l'organisation*, str. 29–50. V virih imenovan tudi Jem, Diem, Cem ter Zizim. Slovenska izgovorjava je Džem, kakor je tudi zapisano pri nekaterih, predvsem starejših, slovenskih avtorjih. Glej: Jug, *Turški napadi*, str. 28. Zapis imena je v pričujočem članku zvest izvirniku.

⁴⁹ O Djemu glej: Hammer *Purgstall*, *Geschichte*, str. 250–279; Thuasne, *Djem Sultan*; Fisher, *Foreign Relations*, str. 21–50; Ertaylan, *Sultan Cem*; Tansel, *Sultan II Bayezit*, str. 1–69; Vatin, *Sultan Djem*.

⁵⁰ Glej opombo 65 v: Inalcik, *A Case Study*.

⁵¹ Isto, str. 78.

⁵² Babinger, *Kaiser Maximilians*, str. 219–220; Žontar, *Obveščevalna služba*, str. 134; Jug, *Turški napadi*, str. 28; Preto, *Lo spionaggio turco*, str. 124; Isti, *I servizi segreti*, str. 33.

⁵³ Vatin, *Itinéraires d'agents*, str. 236.

⁵⁴ Kapidžibaša (kapidji-bashi) je bil poveljnik dvorne straže, kar je bila ena najvišjih funkcij na osmanskem dvoru, ta položaj pa so zasedali sultanovi najtesnejši zaupniki.

⁵⁵ Inalcik, *A Case Study*, str. 67, 74–75.

⁵⁶ Lamansky, *Secrets d'Etat*, str. 238–239.

nato Kasim čauš⁵⁷ kot sultanov zastopnik potoval v Mantovo, spremljal pa ga je posebni papežev odposlanec.⁵⁸

Tudi Signorija je bila o teh dogajanjih odlično obveščena. Knez in kapitan Ulcinja Piero Nadal je Signoriji 11. maja 1495 poročal o nekem Zorziju, ki je prišel iz Valone⁵⁹ in ga obvestil, da je tja pred časom prišel odposlanec neapeljskega kralja, ki je spremljal Djemovo truplo na Porto v Istanbul.⁶⁰ Avgusta istega leta je nato odposlanec neapeljskega kralja, po izrecnem nalogu le-tega, Signorijo obvestil, da mu je sultan izrazil veliko veselje ob pridobitvi Djemovega trupla, obenem pa naj bi, tudi zaradi tega dejstva, vnovič obnovil strateški mir z Neapljem.⁶¹

Po podatkih Benetkam naklonjenega istanbulskega Grka Teodora Vlasopula, naj bi dva osmanska obveščevalca Mustafa bega v Benetkah, Odoardo⁶² in Conte, leta 1499 kot nagrado za svoje vohunske usluge celo pridobila več timarjev.⁶³ Odoardo s Santa Maure, sultanov zastopnik med letoma 1490 in 1493, je bil očitno nadvse aktiven, saj je neki osmanski uradnik v svojem pismu Porti omenjal določenega Dovarda, pri čemer je najverjetneje šlo za isto osebo. Odoardo se je tako v začetku leta 1495 tri dni mudil v Neaplju, kjer se je pogajal z odposlanci francoskega kralja. Po opravljeni misiji, pa je po kopnem odpotoval prek Rima in Firenc v Pesaro, od koder je odplul v Avloniyo.⁶⁴

15. maja 1499 je knez in kapitan Ulcinja Piero Nadal poročal, da se je Odoardo, ki je tedaj deloval v vlogi sla osmanskega vojskovodje Feriz bega⁶⁵, vrnil iz Milana v Skadar z zanimivimi obveščevalnimi podatki.⁶⁶ Tudi v začetku julija istega leta je bila Signorija ponovno obveščena, da so obveščevalci na Terrafermi uspeli pridobiti podatke o prihodu odposlanca osmanskega sultana (*orator*) v Pesaro, na njegovi poti v Milano, kjer naj bi tamkajšnjega vojvodo prosil za izročitev obljubljenih 200.000 dukatov, namenjenih podpori osmanski vojni proti Beneški republiki.⁶⁷ Najverjetneje je šlo ponovno za Odoarda, ki so mu osmanske oblasti očitno zaupale

⁵⁷ Čauš (çavuş) je bil poveljnik nižjega ranga v osmanski vojski, lahko pa je opravljal tudi funkcijo odposlanca osmanskih oblasti.

⁵⁸ Vatin, *Itinéraires d'agents*, str. 236.

⁵⁹ Današnji Vlorë v Albaniji.

⁶⁰ Sanudo, *I Diarii*, str. 796.

⁶¹ Isto, str. 1172.

⁶² Sanudo ga večkrat imenuje tudi Doard.

⁶³ Timar je bil osmanska zemljiška posest oziroma specifična oblika fevda, ki je prinašal okoli 20.000 akč (srebrnikov) letnega dohodka. Lastnik posesti je bila država, zato je imel izključno pravico za njihovo delitev sultan. Zakupniki timarjev, spahije (sahibi-timar ali timariot), so morali v zameno za uporabo posesti osebno opravljati vojaško službo, kadar je bilo potrebno, na vsakih 3.000 akč letnega dohodka pa je moral vsak od njih zagotoviti še enega konjenika. Timariot ni bil lastnik posesti in je ni mogel odtujiti ali prodati, ampak je od nje dobival samo rento. Sanudo, *I Diarii*, str. 568–570; Preto, *I servizi segreti*, str. 97.

⁶⁴ Vatin, *Itinéraires d'agents*, str. 238.

⁶⁵ Skadarski sandžakbeg in sandžakbeg Bosne v letih 1496–1498 in 1505–1512. V tem času je bil torej eden najvplivnejših osmanskih vojaških in političnih oblastnikov na tistem območju.

⁶⁶ Sanudo, *I Diarii*, str. 796.

⁶⁷ Isto, str. 910.

odgovorno nalogo pridobiti pomoč Milana v boju zoper Benečane. Beneške oblasti so se zavedale preteče nevarnosti in skrbno spremljale vsak Odoardov korak. Že 6. marca 1500 je nato vnovič prispelo obvestilo o prihodu Odoarda, obveščevalca (*explorator*) skadarskega sandžakbega v Pesaro, zato je Signorija odposlala Antonia Arduina, tolmača (*turcimanno*) in očitno obveščevalca beneških odposlancev v Istanbulu, da ga pospremi in nadzoruje.⁶⁸

Sodeč po tedanjih sovražnih odnosih med Benetkami in Milanom ter z ozirom na vse bolj očitne želje Osmanov po vojni z Benetkami je pri vsem skupaj verjetno šlo za poizkus, da bi Benetke učinkovito obkolili še pred začetkom vojne in z morebitno vojaško akcijo z zahoda vezali čim več beneških sil na tistem koncu. To bi oslabilo njihovo obrambno zmožnost na vzhodu, tako da bi lahko milanski vojvoda Ludovico il Moro s svojo mornarico napadel po morju, Osmani pa po kopnem z vzhoda.⁶⁹ Da so med osmansko državo in Milanom v resnici potekala nadvse intenzivna dogovarjanja, je razvidno tudi iz poročila, ki ga je Signoriji 14. avgusta 1499 poslal Matea Barbaro, podestat in kapitan mesteca Feltre, situiranega v dolini reke Piave na beneški Terrafermi, nedaleč od Belluna. Nekaj dni pred tem so ga namreč njegovi obveščevalci opozorili o prihodu skupine 10 ljudi, oblečenih kot romarji. Glede na obveščevalne podatke naj bi pri tem šlo za diplomatske predstavnike iz Milana, ki so se vračali s tajnega obiska na osmanskem dvoru, pri čemer je že število odposlancev pričalo o velikem pomenu njihove misije.⁷⁰

Protiobveščevalna dejavnost Beneške republike na vzhodnem Jadranu

Na območju vzhodnega Jadrana so Osmani vzpostavili še posebej razvejano obveščevalno mrežo. Glavno središče njihove obveščevalne dejavnosti proti Italiji je bil Obrovac, ki so ga Osmani osvojili leta 1527. Tako je na primer ravno dizdar Obrovca marca leta 1533 prek svojega prijatelja v Anconi izvedel, da je bila v Bologni ustanovljena liga krščanskih držav, h kateri je pristopila tudi Beneška republika, zato je o tem obvestil bosanskega sandžakbega, ki je nato nemudoma urgiral pri sultanu.⁷¹

Protiobveščevalna dejavnost Beneške republike na območju Jadrana v zgodnjem novem veku je bila temeljnega pomena za tamkajšnjo vojaško in politično situacijo. Raznovrstne protiobveščevalne metode in manipulacije so bile namreč izjemno učinkovite, saj so velikokrat prihranile ali pa vsaj olajšale drage in zamudne vojaške protiukrepe.⁷²

⁶⁸ Isto, str. 568–570; Preto, *I servizi segreti*, str. 97.

⁶⁹ Cozzi, Knapton, *La Repubblica*, str. 82.

⁷⁰ Sanudo, *I Diarii*, str. 1086.

⁷¹ Rački, *Izводи*, str. 105, 107–108, 116, 116', 131.

⁷² Preto, *I servizi segreti*, str. 293–299.

Prestrežanje pisem

Beneške oblasti so uporabljale več protiobveščevalnih metod, med najučinkovitejšimi pa je bilo prestrežanje pisem z obveščevalnimi podatki drugih držav, saj je večina obvestil o Osmanih v krščansko Evropo prispela prav preko Benetk.⁷³ Beneška republika je zato v celotnem obdobju od 15. do 18. stoletja sistematično in neprekinjeno prestrezala pisma tako tujih političnih sovražnikov kot tudi lastnih osumljenih podanikov. Med 17. in 18. stoletjem so nato glavne evropske monarhije, Avstrija, Francija, Anglija in Rusija, ustanovile t. i. »črne kabinete« oziroma »črne sobe«. Te so bile izrecno namenjene prestrežanju navadnega poštnega prometa, ki je potekal prek javnih ali zasebnih poštne služb.⁷⁴

Bolj kot v samih Benetkah je prestrežanje in odpiranje pisem potekalo v mestih na beneški Terrafermi, kjer so se sli ustavljali zaradi počitka in menjave konj.⁷⁵ To pa je bilo pogosto tudi na jadranskem območju beneških pomorskih posesti oziroma »Terra da Mar«. Knez in kapitan Ulcinja Piero Nadal ter tajnik (*secretario*) Beneške republike Alvise Sagudino sta 10. julija 1499 poročala, da so njuni ljudje prestregli korespondenco tajnika milanskega vojvode in Ambrosa oziroma Ambrogia Buzarda, ki je, kot je bilo že omenjeno, leta 1501 nesrečno končal pod rokami Benečanov. Buzardo je iz albanskega Skadra⁷⁶ pisal bratu Thomasu Buzardu in načelniku Pesara o obvestilih, ki jih je pridobil od nekega sla bosanskega sandžakbega in katere naj bi upravitelj Pesara poslal naprej neimenovanemu »prijatelju« (*amico*) Osmanov. Po teh obvestilih naj bi se osmanskemu vojaškemu taboru z bogatimi darili pridružil tedaj že bivši sandžakbeg Bosne Feriz beg. Buzardova pisma so beneške oblasti vzele zelo resno in jih dale prebrati v Svetu naprošenih (*Consiglio dei Pregadi*).⁷⁷

O enem najbolj zanimivih uspehov beneških protiobveščevalnih ukrepov, ki jih je zaslediti v »Dnevniki« (*I Diarii*) Marina Sanuda, poročata zadarski knez Francesco Venier in kapitan Giacomo da Molin. 28. julija 1499 sta namreč Signorijo obvestila, da je k njima prišel sel (*nesso*) iz Knina, z vestmi, da se Skender beg nahaja v Sarajevu, kjer se zbirajo njegove enote in od koder je že večkrat, prek svojih odposlancev, ogrskemu kralju prenesel zagotovila svojega prijateljstva in miroljubnosti. Iskanje premirja z Ogrskim kraljestvom je jasno kazalo na osmansko namero, da začnejo vojaške spopade proti Benečanom. Še veliko pomembnejše od teh informacij pa je bilo za Benetke dejstvo, da je omenjeni sel s seboj prinesel tudi pismo, ki ga je Skender beg pisal hrvaško-dalmatinskemu banu in slavonskemu hercegu Ivanišu Korvinu, nezakonskemu sinu Matije Korvina, v katerem ga je prosil za pomoč. Zadarska rektorja sta to pismo »oprezno in spretno«⁷⁸ odprla ter ga dala prevesti, kopijo prevedenega pisma pa poslala v Benetke. Zatem sta pismo, brez

⁷³ Kretschmayr, *Geschichte von Venedig*, str. 46; Žontar, *Obveščevalna služba*, str. 13.

⁷⁴ Preto, *I servizi segreti*, str. 293, 295.

⁷⁵ Isto, str. 297.

⁷⁶ Benečani so Skadar poimenovali Scutari.

⁷⁷ Sanudo, *I Diarii*, str. 949.

⁷⁸ »cauto e destro modo«.

sledu, da je bilo kdajkoli odprto, ponovno zapečatila. Ob tem sta banu Korvinu še sama poslala pismo, v katerem sta ga prek različnih dezinformacij nameravala zastrašiti, da bi ga na ta način odvrnila od morebitnega skrivnega zavezništva z Osmani. Poizkušala sta ga namreč prepričati, da namerava Skender beg zasesti nekatere kraje na ozemlju pod njegovo jurisdikcijo, med drugim tudi strateško izjemno pomembno utrdbo Knin.⁷⁹

Benečani so prav tako prestregali pisma drugih obveščevalcev v tuji službi. V začetku leta 1499 so, na primer, zasegli obvestila neapeljskih obveščevalcev, a so jim jih avgusta istega leta vrnilo kot znamenje dobre volje, predvsem zaradi njihovega sicer intenzivnega obveščevalnega sodelovanja.⁸⁰ Poleg tega so prestregli pismo, ki ga je 19. avgusta Erasmo Brasca iz Trsta poslal nemškemu kralju Maksimiljanu I. in v katerem ga obvešča, da je v Furlaniji zaradi povečane osmanske nevarnosti vse več beneškega vojaštva.⁸¹

Zajeti osmanski obveščevalci

Signorija je precej koristnih obveščevalnih informacij pridobivala predvsem od osmanskih obveščevalcev ali napadalcev, ki so jih beneške enote uspele zajeti, čeprav je šlo lahko v teh primerih tudi za nedolžne ljudi, ki so bili v psihozi »turškega strahu« obravnavani kot nelojalni podaniki beneške države. Takšen način pridobivanja obveščevalnih informacij s protiobveščevalnimi metodami je bil zelo zaželen, saj je bil najlažji, najcenejši in najučinkovitejši, vendar pa je bilo do osmanskih ujetnikov zelo težko priti, ker so se njihove čete v deželi pojavile iznenada in bliskovito, in to v času, ko so jih najmanj pričakovali.

Na habsburškem ozemlju so ujete Osmane, potem ko so od njih pridobili pomembne obveščevalne podatke, večinoma pobili, uglednejše med njimi pa so ponavadi zamenjevali za ujete krščanske plemiče oziroma za njih zahtevali odkupnino.⁸² Prve novice o zajetih osmanskih obveščevalcih na tem območju zasledimo med sklepi furlanskega parlamenta s 16. marca leta 1416. Po teh vesteh naj bi v Celjski grofiji zajeli tri osmanske obveščevalce in jih sežgali na grmadi, zato je parlament odločil, da je potrebno preprečiti osmansko obveščevalno delovanje.⁸³

Tudi Benečani so Osmane, osumljene vohunjenja, običajno usmrtili. S strani države naročeni umori so bili pomemben del beneške politike in odsevajo tipično evropsko moralo tistega časa.⁸⁴ V kolikor se je usmrtitev zgodila v samih Benetkah oziroma je morilce angažiral agent Sveta deseterice, je bilo naročilo podano ustno, prek posrednika, medtem ko je bilo plačilo za umor nakazano na fiktivno ime v tujini. Če pa je Signorija za organizacijo umora pooblastila rektorje kakšnega od

⁷⁹ Isto, str. 1009.

⁸⁰ Isto, str. 1172.

⁸¹ Isto, str. 999.

⁸² Voje, Vplivi Osmanskega imperija, str. 11.

⁸³ Jug, Turški napadi, str. 6.

⁸⁴ Lamansky, Secrets d'Etat, str. 814–816, 821, 824–825, 830.

mest na Terrafermi ali pa na svojih prekomorskih posestih, je bilo na zunanji strani pooblastilnega pisma napisano »legat solus«. Rektor je moral pismo takoj potem, ko ga je prebral, uničiti ali pa ga vrniti ter Signoriji odgovoriti z zagotovitom zvestobe.⁸⁵

Tovrstnega početja se Signorija ni lotevala brez trdnih dokazov, posebej kadar so bili vpleteni podaniki Osmanskega cesarstva. Tako je beneška Signorija 12. julija leta 1504 poslala zaupno pismo trogirskemu knezu, v katerem mu je ukazala, naj nemudoma poskrbi za likvidacijo nekega tamkajšnjega Osmana, ki se je spreobrn timeril v krščanstvo in je vohunil za osmansko državo. Smrt tega posameznika bi morala biti prikazana kot posledica naravnih vzrokov, da ne bi osmanske oblasti česa posumile.⁸⁶ Benetke so z Osmani večinoma želele negovati kar najboljše odnose, predvsem v obdobju neposredno po končani vojni. Kljub temu je beneški Svet deseterice (*Consiglio dei Dieci*) tudi 8. avgusta 1556 sprejel odločitev, da je potrebno »previdno, spretno in v najstrožji tajnosti« likvidirati Osmana, ki je v Splitu ubil nekaj frančiškanskih menihov. Vse skupaj naj bi izgledalo, kot da je v zaporu zbolel in umrl.⁸⁷

Na območju vzhodnega Jadrana so beneške posesti mejile na osmansko ozemlje, zato so bili tu vojaški spopadi med beneškimi in osmanskimi podaniki pogosti, prav tako številne pa so bile akcije obveščevalcev na obeh straneh meje. Iz tega razloga je bilo za Benečane zelo pomembno, da poizkušajo zajeti kar največ Osmanov, od katerih bi lahko iz prve roke pridobili protiobveščevalne informacije. Tovrstne dejavnosti so precej pomagale beneškim oblastem pri poznavanju in razumevanju osmanskih vojaških pa tudi širših družbenih razmer ter pri predvidevanju osmanskih namenov. Na osnovi izjav zaslišanih ujetnikov je namreč protiosmanska obramba lahko ugotovila, kakšne vojaške akcije so pripravljali Osmani ter obenem pridobila koristne informacije o trenutnem političnem položaju v osmanski državi.⁸⁸

Koprski podestat in kapitan Alvise da Mula je 5. julija 1499 poročal, da je poskrbel za primerno zavarovanje prehodov, ki jih uporabljajo Osmani pri njihovih vpadih. Ravno zaradi njegove temeljitosti so beneški izvidniki uspeli zajeti dva osmanska obveščevalca (*spioni*), ki sta bila že kmalu po zajetju predana Vrhovnemu nadzorniku v Gradišču ob Soči Andreji Zanchaniju. Ta dogodek je vsekakor predstavljal velik protiobveščevalni uspeh koprskega podestata. Za habsburške dežele se namreč podatki o osmanskih ujetnikih v 15. stoletju niso ohranili, saj je bilo to obdobje, ko niti lokalna niti državna obramba nista bili organizirani in učinkoviti, tako da so lahko osmanski konjeniki tam brez večjih ovir divjali in pustošili.⁸⁹

Še istega dne je o omenjenem zajetju zelo podobno poročal tudi sam Zanchani. Kot piše, je prejel pismo koprskega podestata z obvestilom o dveh osmanskih obveščevalcih, ki sta se pojavila tamkaj in bila zajeta ter prepeljana v Gradišče

⁸⁵ Preto, *I servizi segreti*, str. 335.

⁸⁶ Lamansky, *Secrets d'Etat*, str. 33–34.

⁸⁷ Isto, str. 62: »cum quel piu cauto, destro et secreto modo [...] che appara, che sia morto da malattia in region«.

⁸⁸ Voje, *Slovenci pod pritiskom*, str. 113.

⁸⁹ Isto, str. 111–112.

ob Soči.⁹⁰ Eden od njiju je bil beneški dezertar, pobegli bivši vojak beneškega poveljnika Alvisa Zorzija. Navkljub zasliševanju in mučenju, ki je bilo običajno njegov sestavni del, nista ničesar priznala, zato sta bila poslana naprej, k beneškemu namestniku v Videm.⁹¹ Ugotoviti je potrebno, da ni povsem jasno, ali je dejansko šlo za osmanska obveščevalca oziroma vodnika osmanskih čet na beneškem ozemlju, ali pa zgolj za beneška izgnanca (*banditi*), ki sta se skrivala na obmejnem območju, kjer meje med beneško in osmansko državo niso bile povsem jasno določene, nadzor beneških oblasti nad temi ozemlji pa ni bil tako učinkovit kot na območjih, ki so se nahajali globlje v notranjosti države.

Poročila o zajetih osmanskih obveščevalcih so se stopnjevala konec junija in v začetku julija 1499. V njih se dejansko odraža načrtna aktivnost bosanskega sandžakbega Skenderja, ki je še pred uradnim začetkom beneško-osmanske vojne začel z velikimi vpadi na beneške posesti v Dalmaciji. V marcu so njegove enote ople-nile okolico Zadra, v juniju pa je s skoraj 2.000 konjeniki še enkrat povsem opustošil celotno zadarsko območje ter se vrnil pred Ostrovico, kjer je postavil svoj tabor.⁹²

Že 21. junija sta lahko zadarski knez Francesco Venier in kapitan Giacomo da Molin poročala o zajetju enega izmed osmanskih konjenikov, ki so ravno takrat plenili po območju Krbavskega polja in nato vdrli na beneško ozemlje. Med zaslišanjem je izdal, da so pod Skender begovim poveljstvom odšli iz Bosne devet dni predtem, svoj pohod proti beneški Dalmaciji pa so začeli pri Kninu, le dan pred njegovim zajetjem. Tedaj je namreč Skender beg odprl sultanov ukaz o napadu na tamkajšnje beneške posesti. Osmanske enote naj bi se v tistem trenutku zadrževale v nekem gozdu, približno tri milje oddaljenem od utrdbe Nadin in sedemnajst milj od Zadra. Vseh osmanskih vojakov skupaj naj bi bilo približno 2.000, nameravali pa so vpasti vse do mestnih vrat Zadra.⁹³ Na dan zajetja osmanskega konjenika naj bi njegova enota prejahala okrog 60 milj, kar priča o izredni gibljivosti in hitrosti osmanskih konjeniških odredov. Zaslišani osmanski vojak je še povedal, da so imele osmanske enote ukaze, po katerih so lahko plenili zgolj po beneških, nikakor pa ne po ostalih posestih.⁹⁴

To potrjujejo tudi obveščevalni podatki, ki jih je kaštelan Podgrada Damian de Tarsia 20. julija poslal koprskemu kapitanu Alvisu da Muli, po katerih naj bi osmanske enote v okolici Modruša požigale zgolj beneško ozemlje, ogrskega pa so se osmanski konjeniki načrtno izogibali.⁹⁵ Podobno je Tarsia še 22. septembra v svojem poročilu koprskemu kapitanu zatrjeval, da Osmani namenoma ne napadajo posesti ogrskega kralja, temveč so namenjeni izključno na roparski pohod v Furlanijo ter naj bi celo »obesili dva Turka, zato ker sta umorila enega možkega in eno žensko, podanika ogrskega kralja«.⁹⁶

⁹⁰ »do spioni de'turchi venuti li«.

⁹¹ Sanudo, I Diarii, str. 902.

⁹² Traljić, Nin pod udarom, str. 534.

⁹³ Sanudo, I Diarii, str. 854: »et dieno corer fin su le porte di questa tera«.

⁹⁴ Isto: »non haver altro hordine di danizar che i luogi dila Signoria nostra«.

⁹⁵ Isto, str. 950.

⁹⁶ Isto, str. 1365: »imo hanno apichà do turchi per haver morto uno homo e una femena su quel di ditto re«.

Iz navedenega je jasno razvidna značilna osmanska vojaška strategija, ki bi jo lahko pripisali njihovemu pragmatizmu. Osmeni so namreč vedno skrbno pazili, da se niso bojevali proti dvema sovražnikoma hkrati, kar bi bistveno oslabilo njihov strateški položaj, četudi je to pomenilo začasno premirje z Ogrskim kraljestvom, tedaj njihovim najhujšim tekmečem za prevlado na Balkanskem polotoku.⁹⁷

Glede na vsebino je opis zajetja osmanskega konjenika, o katerem sta zadarska rektorja poročala v drugi polovici junija 1499, precej podoben poročilu o zajetem Osmanu, ki sta ga sindika Bernardin Loredan in Nicolo Dolfin v začetku julija poslala Signoriji iz Šibenika. Gre za sicer obširnejše besedilo, kateremu sta priložila zapisnik zaslišanja ujetega pripadnika Skender begovih enot iz Bosne, ki so prav tedaj plenile po Dalmaciji.⁹⁸ Morda gre pri tem za istega zaslišanca oziroma celo za kopijo istega zapisnika, kar bi pomenilo, da je bilo to drugo poročilo poslano z določenim časovnim zamikom glede na prvega. Lahko pa je, tudi v primeru istega zaslišanca, vendarle šlo za nov zapisnik, na osnovi naknadnega zaslišanja. Sanudo poročilo navaja v celoti, kar predstavlja redko priložnost neposrednega vpogleda v obravnavano tematiko.

Oglejmo si sedaj podrobneje vsebino samega zapisnika zaslišanja. Sestavlja ga kar 22 vprašanj, ki imajo v prvi vrsti namen pridobiti še natančnejše informacije o tedanjih plenilskih vpadih osmanskih enot na beneško ozemlje in o nadaljnjih sultanovih namenih:

1. vprašanje (*Interrogatus*): »Iz katere dežele prihajaš?«

Odgovor (*dixit*): »Iz Bosne«.

2. vprašanje: »Si Turek ali ne?«

Odgovor: »Moj oče je bil Turek in tudi jaz sem Turek«.

3. vprašanje: »Ali si premožen?«

Odgovor: »Nimam denarja. Odrasel sem v mestu Prusac [*Prusia*] v Bosni«.⁹⁹

4. vprašanje: »Kako si lahko jezdil z ostalimi, če si brez denarja?«

Odgovor: »Ko je Skender beg prišel s Porte v Bosno je dal razglasiti, naj se vsi tisti, ki imajo dobre konje, pripravijo na pohod. Obenem je dal popisati tudi vse tiste člane družine, ki imajo konje ter jih poklical k sebi, da bi vstopili v njegovo enoto. Na vprašanje, kam namerava popeljati svoje konjenike, je odgovoril, da bi rad pregledal svoje utrdbe. Ko pa smo bili pri Klisu, nam je bilo rečeno, naj se pripravimo na vpad proti Zadru. Na pot smo odšli okoli 3. ure. Nato smo jezdili cel dan in celo noč ter še naslednji dan, vse do poldneva, ko smo prispeli na zadarsko ozemlje«.

5. vprašanje: »Ali ste po prihodu na mestno ozemlje Zadra takoj nadaljevali s pohodom ali pa ste počivali?«

⁹⁷ O osmanski vojaški ureditvi in strategiji glej: Murphey, *Ottoman Warfare*.

⁹⁸ Sanudo, I Diarii, str. 899–901.

⁹⁹ Prusac leži v gornjem toku reke Vrbas, med Bugojnim in Gornjim Vakufom. V pred-osmanskem obdobju se je imenoval tudi Biograd. Ob prihodu Osmanov je bilo tam eno od središč protiosmanskega odpora, zato so osmanske oblasti prebivalce večinoma razselile. Osmeni so mesto nato ponovno naselili in ga poimenovali Akhisar.

Odgovor: »Skender beg je po prihodu razjahal ter takoj zatem poslal nekatere enote na plenjenje«.

6. vprašanje: »Kako so lahko plenili, potem ko so jezdili že cel prejšnji dan in celo noč?«

Odgovor: »Mnogi so imeli s seboj več dodatnih, spočitih konj, katerih uzde so bile privezane na prvega konja, tako da so jih lahko zelo hitro in brez težav menjavali. Ti so plenili in nabrali veliko plena. Tisti, ki so imeli zgolj enega konja, pa tega dne niso jahali«.

7. vprašanje: »Koliko časa je bil paša [Skender beg] v baznem taboru, kjer se je ustavil?«

Odgovor: »V baznem taboru je bil zgolj eno noč, zjutraj pa smo počasi odšli dalje«.

8. vprašanje: »Koliko duš ste zajeli?«

Odgovor: »Točnega števila ne poznam, moralo pa jih je biti veliko, saj je bil tabor povsem poln«.

9. vprašanje: »Koliko živali ste zajeli?«

Odgovor: »Nešteto«.

10. vprašanje: »Kdo so bili vaši vodniki?«

Odgovor: »Tisti Turki, ki so že v prejšnjih vpadih jezdili v teh deželah«.

11. vprašanje: »Zakaj ste plenili, navkljub miru med presvetlo Signorijo [*Serenissima Signoria*] in Gospodom Turkov [*Signor turcho*]?«¹⁰⁰

Odgovor: »Pred samim pohodom ni bilo nobenega govora o vojni, po končanem vpadu pa nam je bilo rečeno, da je med presvetlo Signorijo ter sultanom vojna«.

12. vprašanje: »Koliko konjenikov je sodelovalo pri tem vpadu?«

Odgovor: »2000 konjenikov, vsi iz Bosne«.

13. vprašanje: »Ali ste povzročili škodo na posestih ogrskega kralja?«

Odgovor: »Ne, dan je bil ukaz, da ne sme nihče povzročiti škode na njegovih posestih«.

14. vprašanje: »Kje se v tem trenutku nahaja Skender beg?«

Odgovor: »Pred Ostrovico«.

15. vprašanje: »Kaj pomeni, da je [Skender beg] uredil zadevo?«

Odgovor: »Kožul [*Cosule*]¹⁰¹ je zajel Skender begovega dvorjana, zaradi česar je odšel tja, vendar mu ga Kožul ni hotel vrniti, zato je tam povzročil škodo.«

16. vprašanje: »Ali veš, kje se sedaj nahaja Gospod Turkov?«

Odgovor: »Ko smo odšli [iz Bosne] se je govorilo, da je Gospod odšel iz Istanbula ter za osem dni prišel v Romanijo¹⁰², je pa že 15 dni, odkar smo na pohodu, tako da drugega o njegovem trenutnem nahajališču ne vem«.

17. vprašanje: »Ali se širijo kakšne govorice o tem, kam naj bi sultan odšel s svojo vojsko?«

¹⁰⁰ Izraz so v krščanski Evropi uporabljali za poimenovanje sultana.

¹⁰¹ Kožul je bil krbovski knez in vlaški glavar, ki je izmenično sodeloval z Benečani in Osmani ter s tem poizkušal rešiti svoja posestva pred uničenjem.

¹⁰² Osmansko poimenovanje za evropski del Osmanskega cesarstva.

Odgovor: »Govorilo se je, da namerava oditi na Rodos, vendar pa so se vsi čudili, da je vseeno prišel v Grčijo.«

18. vprašanje: »Ali namerava Skender beg še naprej ostati pred Ostrovico ali bo odšel na svoje izhodišče?«¹⁰³

Odgovor: »Širile so se govorice, da naj bi se danes umaknil izpred Ostrovice proti svoji matični bazi.«

19. vprašanje: »Kaj pomeni dejstvo, da so vsi sosednji sandžakbegi odšli na Porto, razen Skender bega?«

Odgovor: »Skender beg je bil določen za varovanje Bosne, zato je ostal.«

20. vprašanje: »Koliko konjenikov je včeraj plenilo po tem območju [Zadar]?«

Odgovor: »Približno 280 konj, pod vodstvom Sulejmana, Skender begovega vojskovodje.«

21. Vprašanje: »Ali so se tudi ostali odredi [tega dne] namenili na plenjenje?«

Odgovor: »Pred nami je ponoči odšla četa 300 do 400 konjenikov, ne vem pa, kam so odšli.«

22. vprašanje: »Kdo vas je vodil na tem območju?«

Odgovor: »Eden od ujetnikov, ki smo ga posadili na konja in odvedli s seboj, da nam pokaže pot.«

Ob primerjavi poročil obeh zaslišanj, iz druge polovice junija in začetka julija, je opaznih precej podobnosti, ki so nadvse pomenljive, ne glede na to, kakšen je bil njun dejanski namen in izvor. V prvem delu zaslišanja so beneške zasliševalce zanimali predvsem izvor, pripadnost in družbeni status zajetega Osmana. Nato so Benečani vprašanja osredotočili na izhodišče osmanskega pohoda, točno število osmanskih konjenikov in krščanskih ujetnikov, njihov namen in cilj, njihovo potovalno hitrost ter trenutno nahajališče. Ta drugi razdelek vprašanj je v osnovnih potezah dejansko precej podoben poročilu o zaslišanju iz druge polovice junija. V prvi vrsti bi ta vprašanja lahko povezovali z željo Benečanov po omejevanju trenutne škode oziroma preprečevanju nadaljnjih osmanskih pustošenj ter izboljševanju beneške obrambne sposobnosti na terenu. V tem pogledu so bila aktualna tudi vprašanja o osmanskih vodnikih po beneškem ozemlju ter o odnosu osmanske vojske do Ogrskega kraljestva, ki se že navezujejo na naslednji, po sili razmer pomembnejši vsebinski del, ki pa je razviden zgolj iz drugega poročila o zaslišanju osmanskega ujetnika, torej tistega z začetka julija.

V tem tretjem razdelku vprašanj so beneški zasliševalci želeli osvetliti trenutno situacijo v zvezi z napovedovano in pričakovano beneško-osmansko vojno, ki se je hitro približevala. Zanimiv je podatek, da so Osmani že vsaj v začetku julija ravnali, kot da so v vojni z Benečani, čeprav se je ta uradno začela šele v drugi polovici avgusta. To ni bilo nič nenavadnega saj so se bili kot muslimani dolžni stalno bojevati v sveti vojni proti nevernikom, do končne zmage islama. Občasne

¹⁰³ Najverjetneje Sarajevo, ki so ga beneški viri tedaj še imenovali Vrhbosna.

prekinitve vojskovanja so bile tako pravzaprav izjeme in so bile lahko kadarkoli in iz kateregakoli razloga odpravljene, kar so Osmani s pridom izkoriščali.¹⁰⁴

Nadvse dragocene za beneško oblast so bile informacije, da so sandžakbegi odšli proti središču države, kar je lahko pomenilo samo to, da so odpeljali pokrajinske vojaške enote ter se pridružili osrednjim enotam, tako kot so Osmani počeli pred vsakim večjim vojaškim pohodom.

Dejstvo, da je kot zaščita v Bosni ostal zgolj Skender beg, je bilo zato še posebej pomembno. Po eni strani je to pomenilo, da so tamkajšnje vojaške enote močno oslabiljene ter manj sposobne za učinkovito obrambo pred morebitnimi vdori beneških vojaških enot, po drugi strani pa je to, glede na osmansko ofenzivno taktiko vojskovanja, predstavljalo nadaljno veliko nevarnost plenilskih vpadov na beneško ozemlje. Na osnovi podatkov, pridobljenih z zaslišanjem, bi lahko ocenili, da so bile realnejše ocene tistih sodobnikov, ki so omenjali zgolj nekaj tisoč osmanskih konjenikov med vpadom v Furlanijo konec septembra 1499. V času tega pohoda je bila torej Bosna zelo slabo zavarovana in v kolikor bi si kakšna od krščanskih sil tedaj drznila tvegati z vojaškim posredovanjem v notranjost Balkanskega polotoka, bi bile lahko posledice za osmansko oblast na tem območju nadvse resne.

Ob tem je zasliševalce zanimala trenutna lokacija, na kateri se je nahajal sultan z večino osmanske vojske, saj bi ta podatek lahko razkril, kje namerava združena osmanska vojaška sila najprej napasti oziroma začeti vojno. Omemba sultanove verjetne prisotnosti na Rodosu in v Grčiji ga torej postavlja na območje Egeja, kjer se je nato beneško-osmanska vojna tudi zares začela, s čimer so bile potrjene mnoge predhodne beneške obveščevalne informacije, pridobljene iz drugih virov.

Habsburžani so vprašalnike, ki so jih uporabljali njihovi zasliševalci, preizkušali in standardizirali skozi daljše časovno obdobje, obenem pa so bili, predvsem v primeru, če je bilo ujetnikov več, sestavljeni vnaprej po določenem sistemu, razen določenih vsebinskih podrobnosti, ki so se pač spreminjale glede na trenutno situacijo.¹⁰⁵ Podoben sistem so vzpostavili tudi Benečani.

Vprašalnik, ki so ga Benečani uporabljali pri obravnavanem zaslišanju, je tako v grobih obrisih soroden tistemu, ki so ga v notranjeavstrijskih deželah uporabili 25. avgusta leta 1556, kot tudi posebnemu vprašalniku, izdelanemu za zaslišanje martolozov in njihovih vodij ter uporabljanemu med letoma 1580 in 1592, čeprav je prvi vprašalnik predvideval zgolj pet skupin vprašanj, medtem ko je drugi vseboval 15 vprašajskih sklopov. Pri habsburškem vprašalniku iz leta 1556 prevladujejo vprašanja, ki se večinoma ujemajo s prvim vsebinskim razdelkom vprašanj beneškega vprašalnika, a vsebuje tudi nekatera vsebinsko pomembna vprašanja, ki v predstavljenem beneškem zapisniku niso navedena.¹⁰⁶ Habsburški vprašalnik

¹⁰⁴ Glej: Panaite, *The Ottoman Law*.

¹⁰⁵ Voje, *Slovinci pod pritiskom*, str. 114; Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 155–156.

¹⁰⁶ Na primer: »Ali nameravajo Osmani do konca leta še vpasti na Hrvaško in v Slavonijo? oziroma »Ali imajo Osmani svoje obveščevalne sodelavce tudi v hrvaških in slavonskih utrdbah ter med uskoki?« Voje, *O usodi*, str. 256–257; Isti, *Slovinci pod pritiskom*, str. 114–116; Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 156.

za osmanske martoloze se v osnovnih potezah sicer ujema z beneškim, vendarle pa je tu še več vprašanj specifičnih.¹⁰⁷

Končno je potrebno ugotoviti, da so omenjeni habsburški vprašalniki bolj natančni in širše uporabni, kar je tako posledica časovne razlike, ki je habsburškim zasliševalcem prinesla bogatejše izkušnje in večje možnosti primerjave, kot tudi dejstva, da je bil beneški zasliševalni vprašalnik uporabljen tik pred začetkom beneško-osmanske vojne, zaradi česar so beneške zasliševalce zanimale predvsem natančne in specifične podrobnosti v zvezi s tem.

Beneška signalna organizacija na vzhodnem Jadranu

Posebne pomena za preprečevanje ali pa vsaj omejevanje posledic osmanskih vpadov na območju Jadrana in Furlanije je bilo signaliziranje oziroma zgodnje opozarjanje pred neposredno grozečo osmansko nevarnostjo. Beneška republika je imela tovrsten sistem signaliziranja vzpostavljen že v 15. stoletju. Pred očitno nevarnostjo osmanskih vpadov so beneške oblasti razvile posebno vojaško-obveščevalno službo ter okoli svojih utrdb v Dalmaciji osnovala mrežo signalnih postaj, iz katerih so z dimom in ognjem ter topovskimi streli obveščali prebivalstvo o približevanju Osmanov.¹⁰⁸

To je bila običajna praksa tudi v notranjeavstrijskih deželah, kjer se je prvi poskus obrambe pred Osmani v začetku 15. stoletja omejeval prav na ureditev signalne organizacije, ki je naznanjala prihod Osmanov v deželo.¹⁰⁹ Začetki signaliziranja v slovenskih deželah pod habsburško nadoblastjo torej segajo v čas prvih osmanskih vpadov, čeprav se za Kranjsko konkretni podatki o organizirani signalni službi pojavijo malce kasneje, v začetku 16. stoletja, saj je bila ta služba na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem sistematično organizirana v dvajsetih letih 16. stoletja, na Hrvaškem pa šele leta 1540.¹¹⁰

¹⁰⁷ Voje, O usodi, str. 256–257; Isti, Slovenci pod pritiskom, str. 117–118; prim. Isti, Zasliševanje ujetnikov, str. 33–44.

¹⁰⁸ Praga, L'organizzazione militare, str. 464.

¹⁰⁹ Voje, Vplivi Osmanskega imperija, str. 17.

¹¹⁰ Simoniti, Sistem obveščanja, str. 94–95; Isti, Vojaška organizacija, str. 170. Leta 1521 so bili kranjski deželni stanovi obveščeni, da naj bi Hrvaška zaradi nevzdržnega osmanskega pritiska začela plačevati tribut sultanu, obenem pa naj Hrvati ne bi več obveščali Kranjske o osmanskih vpadih, ampak naj bi Osmanom pustili prost prehod. Zato so deželni stanovi prosili, da se takoj namesti obveščevalce in straže ob vseh štirih vpadnih poteh: v Mokricah ob Savi, Metliki, Poljanah ter ob poti na Kras in v Istro. S tem bi po mnenju deželnih stanov Osmanom lahko preprečili, da bi neopaženi vpadali v deželo. 13. februarja leta 1524 je nato nadvojvoda Ferdinand naložil Kranjski, da je potrebno zavarovati Kras in celotno mejo do Save. To naj bi se doseglo z zasekavanjem gozda, prekopavanjem cest in s stražami na vseh prehodih in brodovih. Osmanski pritisk pa se je še stopnjeval, zato so kranjski stanovi na deželnem zboru 7. januarja leta 1528 sklenili, da je potrebno na vse poti, po katerih so Osmani vpadali v deželo, namestiti po dva konjenika, ki bi lahko hitreje opozorila Metliko, Vinico, Kostel in Klano. Glej: Jug, Turški napadi, str. 40, 42, 46.

Beneške signalne postojanke so bile večinoma kmečke utrdbe z enim ali več od vasi plačanimi vojaki, ki so med lokalnim prebivalstvom nabirali za orožje zmožne može in fante, ter so praviloma ležale na vrhu vzpetin s panoramskim razgledom, od koder so lahko s svetlobnimi (kresovi) ali zvočnimi (topovski streli) signali sosednja naselja takoj opozorili o premikih sovražnika.¹¹¹ V roku zgolj štirih ur so novice o prihajajočih Osmanih prispele iz območja Zadra vse do Vidma v Furlaniji¹¹², kjer so se beneške vojaške enote prav tako zbrale v vsega štirih urah.¹¹³ Uradno bi se torej lahko beneške obrambne sile v Furlaniji zbrale v vsega osmih urah od prvega opozorila, v praksi pa je bila seveda stvar največkrat precej drugačna, kot se je pokazalo pri vseh osmanskih vpadih na beneško Terrafermo.

V habsburških deželah so tovrstno dejavnost izvajali na podoben način. V Hrvaški krajini so bili ob meji in v notranjosti postavljeni stražni stolpi, s katerih so stražarji ponavadi prvi opozarjali okoliško prebivalstvo ob osmanskih vpadih.¹¹⁴ To so izvajali s pomočjo posebnih slov ali pa, še pogosteje, z zažiganjem grmad na daleč vidnih vrhovih ter z istočasnimi topovskimi streli, tako da je bila cela dežela obveščena v dveh do treh urah, pri čemer sta dva topovska strela pomenila, da se Osmani zbirajo, in da naj se vsi pripravijo na nevarnost, trije streli so obelodanili, da so Osmani že na meji, in da velja splošni vpoklic oziroma »deželni poziv«, štirje streli pa so se oglasili, ko so sovražnika že opazili.¹¹⁵ Manjše opozorilne topove so postavljali tudi na velika gospodarska poslopja, kot so »kašče [...] tako kot to delajo Benečani«.¹¹⁶

Osmanske vpadne poti

Signalne postojanke so se nahajale ob ustaljenih vpadnih poteh, po katerih so Osmani vpadali na beneško ozemlje in so tako dokaj natančno označevale smeri teh poti, enak pa je bil sistem tudi na habsburškem ozemlju.¹¹⁷ Kljub temu, da so Habsburžani ob meji organizirali straže, ki so imele nalogo nadzirati gibanje osmanskih konjenikov in vzpostavili signalni sistem hitrega obveščanja, pa so se znali Osmani meji v zavetju gozdov skrivoma približati tako hitro, da so, vsaj na mejnem območju, velikokrat uspeli prehiteti »turške glase«.¹¹⁸ Vendarle si je prebivalstvo ogroženih območij pomagalo samo in začelo graditi tabore, kamor so se ob osmanskih vpadih lahko zatekli prebivalci, skupaj s svojim imetjem, predvsem živino.¹¹⁹

¹¹¹ Darovec, Vojaška organizacija istrskih, str. 30.

¹¹² Kukuljević Sakcinski, Odnosaji skupnovlade mletačke, str. 84.

¹¹³ Jug, Turški napadi, str. 15.

¹¹⁴ Simoniti, Sistem obveščanja, str. 94.

¹¹⁵ Valvasor, Die Ehre, str. 172; Jug, Turški napadi, str. 43; Voje, Vplivi Osmanskega imperija, str. 17; Simoniti, Sistem obveščanja, str. 96.

¹¹⁶ Simoniti, Sistem obveščanja, str. 96.

¹¹⁷ Isto, str. 95.

¹¹⁸ Levec, Die Einfälle, str. 29–35.

¹¹⁹ O taborih glej: Fister, Arhitektura slovenskih taborov; Colombo, Il »Taber«, str. 285–322; Čeč, Darovec, Kavrečič, Le fortificazioni, str. 243–258. Glej tudi: Simoniti, Slovenska historio-grafija, str. 505–516, predvsem stran 513 in opombo 33.

Osmanske vpadne poti na beneško ozemlje so bile, sodeč po podatkih beneških obveščevalcev, precej razvejane. Že leta 1475 je nastalo eno takšnih obveščevalnih poročil, s priporočilom, da bi morala Beneška republika v Modrušu na Hrvaškem vzdrževati vojsko, ki bi lahko preprečila vse osmanske napade, česar pa si Benečani iz političnih razlogov niso upali uresničiti. Glede na to poročilo je glavna osmanska vpadna pot iz Bosne vodila ob morju preko Vinodola in Grobniškega polja. Tam so se poti razcepile v dveh smereh, proti Reki ter Kastavu in Rašporju, kjer je sicer tamkajšnja utrdba vse do leta 1511 uspešno zapirala dohode do obmorskih krajev.

V prvi smeri je pot vodila na Klano, proti Premu, Pivki ter Senožečam, ali pa prek Postojne, naprej do Vipave, mimo Vipavskega križa¹²⁰, nato pa pod Gorico do kraja Majnice, situiranega ob Soči, »3 milje« od Gradišča ob Soči.¹²¹ Pri drugi varianti pa so se poti ponovno razcepile v več smeri. Na levo so Osmani prodirali v zaledje Pazina, proti Učki, Lupoglavu, Kozljaku, Labinu, Plominu, Svetvinčenatu in naprej na območje med Puljem, Rovinjem in Porečem; druga pot je vodila v Motovun, Buzet, Pietrapiloso, Roč, Grožnjan in vse do Podgrada ter od tod proti Umagu, Piranu in Izoli. Na desno pa je pot vodila do Podpeči, Črnega Kala, utrdbe Socerb nad Dolino ter vzdolž obale proti Kopru, Miljam, Trstu, vse do Devina.¹²²

Skrb za poznavanje osmanskih vpadnih poti je bila zelo aktualna tudi v poznejših obdobjih. Tako lahko dodatne informacije zasledimo pri Valvasoniju, ki navaja natančen popis utrdb in naselij, mimo katerih je potekala glavna osmanska vpadna pot iz Bosne ob morju proti beneški Furlaniji. Gre za naslednje kraje: Bistrica¹²³,

¹²⁰ Nekdanji Sveti križ.

¹²¹ Nemški kralj Maksimilijan I. naj bi Osmanom namreč dovolil prečkati habsburško ozemlje, s čimer so uspeli še dodatno presenetiti beneške branilce. Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–59. To je bilo za tisti čas običajno sumničenje, ki nikakor ni bilo brez osnove. 22. julija 1499 je, na primer, Vrhovni nadzornik (Provveditore generale) Andrea Zanchani iz Gradišča ob Soči Signoriji poročal, da naj bi bili »glede na znamenja, Osmani v navezi s Habsburžani« (»dubita todeschi non sia d'accordo con turchi per quanto vede a li segni«). Sanudo, *I Diarii*, str. 952–953.

¹²² Poročilo sicer nosi letnico 1475, vendar pa šele pismo Leonarda Botte z 29. novembra 1477 navaja, da so beneške oblasti sprejele potrebne odredbe za ugotavljanje možnosti preprečevanja ponovitve osmanskih vpadov na beneško ozemlje. Posebna komisija je tako pripevala natančen opis poti in načinov osmanskih vpadov v Furlanijo ter podala tudi konkretne predloge za njihovo preprečevanje. Cusin zato smatra, da je bil to prvi tovrsten ukrep, ki pa je obenem izpričan tudi v delih beneških zgodovinopiscev (»Dunque prima del 1477 non si sarebbe preso un tale provvedimento«). Poročilo Cusin sicer enkrat datira v leto 1475, drugič pa v leto 1474. Glej: Cusin, *Le vie d'invasioni*, str. 143–156; Isti, *Documenti*, str. 111; Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–59; Jug, *Turški napadi*, str. 57–59; Darovec, *Vojaška organizacija istrskih*, str. 29; Voje, *Slovenica-Balkanica*, str. 121.

¹²³ Valvasoni ime naselja navaja kot »Bistrizza« in ga označuje kot »prvi kraj na izhodu iz Bosne« (»primo luogo uscendo dalla Bossina«), oddaljen 15 milj od Bjelaja. Glej: Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–57. Morda gre za naselje Bistrica, v bližini Uskoplja, kraja v zgornjem toku reke Vrbas, ki je bil pogosto izhodišče za osmanske vpade na beneške posesti. To že za leto 1500 omenja tudi Sanudo: »[Osmani] so se dvignili iz Uskoplja, majhnega kraja v bližini Bistrice« (»levandose de Oscopia piccola loco propinqua a Bistriza«). Glej: Kukuljević Sakcinski, *Odnosji skupnovlade mletačke*, str. 113–114. Glede na to, da Valvasoni Bistrico postavlja zgolj 15 milj od Bjelaja, je mogoče, da jo je zamenjal s kakšnim drugim krajem. Beneški dokument iz

Bjelaj¹²⁴, »Boblai«¹²⁵, Jasenica¹²⁶, Una¹²⁷, Bihać, Sokolac, Tržac, Zrin, Prozor, Otočac, Brinje, Ledenice, Novi Vinodolski¹²⁸, Bribir, Drivenik, Hreljin, Bakar, Grobnik¹²⁹, Klana¹³⁰, Podgrad, Materija¹³¹, Podgrad pri Vremah¹³², Prosek¹³³, Devin¹³⁴, Tržič in Videm.¹³⁵ Po mnenju škofa Krka Alberta Duima, je bila opisana pot lahko prehodna na celotnem odseku do Drivenika, od tam dalje pa naj bi bil prehod čez teren otežen zaradi mnogih visokih hribov, ki se dvigajo ob morju. Vendarle pa, kot pravi dalje:

»Če sodim po naravi Turkov, se mi zdi, da bodo v svojih prizadevanjih premagali vsakršno oviro«.¹³⁶

Valvasoni ob tem omenja še eno možno pot, po kateri bi osmanski napadalci lahko vdrlili v Furlanijo. Izhodišče te poti je bilo v Kostajnici na Uni, ki so jo

leta 1475, ki ga je v transkripciji objavil Cusin, na primer omenja, da so Osmani svoje pohode začeli v Kamengradu. Glej: Cusin, *Le vie d'invasioni*, str. 154. Tako bi lahko prišli v pošteve še dve lokaciji v Bosni, ki obe nosita ime Bistrica. Prva se nahaja pri Omarski, med Banja Luko in Prijedorjem, druga pa leži med Banja Luko in Sanskim mostom.

¹²⁴ Naselje severozahodno od današnjega Bosanskega Petrovca. Bjelaj (Bellai) je, po Valvasoniju, »prvi kraj na meji s Hrvaško« (»primo luogo ne' confini di Croazia«). Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–57, VI–58.

¹²⁵ Ubikacija te lokacije ni bila uspešna. Valvasoni ime naselja navaja kot »Boblai«, nahajalo pa naj bi se 20 milj od Bjelaja in 30 milj od Jasenice. Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–58.

¹²⁶ Naselje jugovzhodno od današnje Bosanske Krupe.

¹²⁷ Valvasoni ime naselja navaja kot »Arnai«, v oddaljenosti 36 milj od Jasenice in 38 milj od Bihaća. Morda gre za današnjo Bosansko Krupo, ki je tedaj nosila ime Krupa, kjer so osmanski konjeniki med vpadi velikokrat prečkali reko Uno. Mogoče pa želi Valvasoni tu izpostaviti, da so osmanski konjeniki vsaj na določenem odseku jezdili ob reki Uni, vse do Bihaća, kjer so jo nato prečkali. Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–58. Tudi beneški dokument iz leta 1475 navaja, da so Osmani prečkali Uno pri Krupi. Glej: Cusin, *Le vie d'invasioni*, str. 154.

¹²⁸ Valvasoni navaja kot Novi, kar je bilo tedaj uveljavljeno poimenovanje. Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–58.

¹²⁹ Prav pri Grobniku, »40 milj od Vidma in 6 milj od Bakra«, naj bi se, po Valvasoniju, dejansko začeli osmanski vpadi v Furlanijo (»In questa campagna oggi i Turchi cominciano a far le incursioni la quale e lontana da Udine intorno a 40 Miglia, e da Buccari Miglia 6«). Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–58, VI–59.

¹³⁰ Tu naj bi se nahajala »poslednja točka Hrvaške ter začetek Krasa« (»la quale e l'ultimo fine della Croazia, et principio del Carso«). Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–59.

¹³¹ Materija je naselje s starim stolpom in ima odlično strateško lego, leži namreč v zakraslem Matarskem podolju, na današnji magistralni cesti Reka-Trst, na vzpetini z nadmorsko višino 500 metrov.

¹³² Valvasoni piše »grofija imenovana Kotnik na tržaškem ozemlju« (»una Contea chiamata Cothnic nel contado di Triestek«), kar Kandler identificira s Schwarzeneggom, v virih imenovanim tudi Sworznech. Gre za grad Završnik, ki je stal nad vasjo, ki se danes imenuje Podgrad pri Vremah, medtem ko naj bi na starih kartah ime »Cothnic« obstajalo na drugi geografski lokaciji. Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–57, VI–59.

¹³³ »plemenit zaradi vina, ki tam uspeva« (»nobile per il vino che ivi nasce«). Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–59.

¹³⁴ Po Valvasoniju je Devin »zadnji kraj na Krasu in meji na Furlanijo« (»che confina con Friuli, et e l'ultimo luogo del Carso«). Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–59.

¹³⁵ »prestonica Furlanije« (»Metropoli del Friuli«). Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–59.

¹³⁶ »ma considerando io la natura dei Turchi, a me pare che nelle loro imprese superano ogni difficoltà«. Kandler, *L'Istria 1846–1852*, str. VI–57 – VI–59; prim. Jug, *Turški napadi*, str. 57.

Osmani sicer ponavadi prečkali pri Krupi.¹³⁷ Od tam se je usmerila mimo Zagreba naprej v notranjost Kranjske, v smeri proti Novemu mestu ter dalje ob Krki proti Žužemberku.¹³⁸ Tu se je pot razcepila, en krak je vodil proti Ponikvam, drugi pa proti Ribnici, nato pa sta se oba združila na območju Blok in Cerknice. Nadaljnja pot je potekala po že znani trasi čez Postojno in Vipavo proti Gorici. Po Valvasonijevih besedah naj bi Osmani še nikdar ne ubrali te poti, predvsem zaradi številnih in mogočnih gozdov, kjer bi jim lahko že z majhnim številom branilcev preprečili prehod. V resnici pa so osmanski konjeniki ravno po tej poti velikokrat plenili po habsburških deželah.

Osmanski konjeniki so za vpade na beneško ozemlje poleg tega večkrat uporabljali eno od manjših poti, ki se je navezovala na večjo vpadno smer mimo Novega mesta na Kranjsko, od katere se je odcepila v smeri proti Kočevju in Ribnici, nadaljevala čez območje Blok in Cerknice ter se iztekla pri kraju Lož¹³⁹, od koder so osmanske enote nato plenile po Krasu proti Vipavi in Gorici ter nižje proti morju, lahko pa so vpadle tudi v dolino Reke.¹⁴⁰

Signalna organizacija

Opozarjanje na neposredno osmansko nevarnost s pomočjo signaliziranja je bilo prisotno tako na vseh beneških jadranskih posestih kot na Terrafermi. Prve podatke imamo že za 21. julij leta 1415, ko je deželni zbor Furlanije sprejel potrebne ukrepe za zaščito pred osmanskimi vpadi, zaradi strahu, ki ga je izzval osmanski vpad do samega obzidja Ljubljane. Ukazana je bila splošna pripravljenost, če pa bi zagorele grmade in bi bila dana še druga znamenja, bi se bili vsi obvezani pridružiti enotam oglejskega patriarha.¹⁴¹

¹³⁷ Valvasoni jo poimenuje »Krona«. Kandler, L'Istria 1846–1852, str. VI–60.

¹³⁸ Valvasoni Žužemberk (»Susimberch«) pomotoma postavlja pred Novo mesto, kar je geografsko seveda povsem zgrešeno. Kandler, L'Istria 1846–1852, str. VI–60. V zgornjem seznamu krajev je upoštevana prva možnost.

¹³⁹ Pri Valvasoniju je kraj poimenovan »Loos«, namesto ustaljenega nemškega poimenovanja Laas, lahko pa je prišlo do napake pri naknadni transkripciji izvirnega teksta. Kandler, L'Istria 1846–1852, str. VI–60.

¹⁴⁰ Kandler, L'Istria 1846–1852, str. VI–59, VI–60; Cusin, *Le vie d'invasioni*, str. 154; Jug, *Turški napadi*, str. 57.

¹⁴¹ Razlog za to je bil vpad vojvode Hrvoja Vukčiča, ki so mu izdatno pomagale osmanske enote, vse do Blatnega jezera na Ogrskem. Ta vpad se je zgodil 31. marca leta 1415, od glavne vojske pa se je ločilo več manjših enot, ki so plenile po bližnji in daljni okolici. Ena od teh enot je konec aprila ali v začetku maja prišla vse do Ljubljane, kar je bil prvi osmanski vpad vse do ljubljanskega obzidja. Napad na Ogrsko je bil uperjen zoper ogrsko plemstvo, ki Vukčiču ni bilo naklonjeno, vpad na Kranjsko pa bi lahko razumeli kot obliko pritiska na Hermana Celjskega, ki je bil v tem obdobju že vpliven ogrski magnat. Oglejski patriarh je o tem vpadu izvedel že 5. maja in takoj sklical deželni zbor Furlanije, da bi se sprejelo vse potrebne obrambne ukrepe. Sprejeta je bila odločitev, naj se o osmanski nevarnosti takoj obvesti deželne stanove, ki naj ob morebitnem osmanskem vpadu na tisto območje takoj vpokličejo vse za boj sposobne moške. Polovica naj bi jih pod poveljstvom patriarha šla proti Osmanom, ostali pa naj bi pripravili obrambo območja. Vendarle pa so Benečani to namero preprečili. Tedaj se je namreč javno go-

Na območju Dalmacije sta zadarski knez Francesco Venier in kapitan Giacomo da Molin 4. junija 1499 poročala, da sta dobila obvestila o prisotnosti osmanskih enot pri Kninu, kamor je prispel novi osmanski paša, z namenom vpada v mestno zaledje Zadra. Ravno območje Knina je bilo najpomembnejše za obveščevalne potrebe in zagotavljanje varnosti tega dela dalmatinske obale. Zaradi tega sta rektorja ukazala najvišjo stopnjo pripravljenosti v Nadinu, kjer naj bi tudi s posebnimi znamenji oziroma dimnimi signali opozorili celotno zadarsko mestno zaledje na prihod Osmanov.¹⁴² V začetku julija je nato podestat in kapitan Kopra Alvise da Mula ukazal, naj se na vrhovih hribov prižgejo ognji, ko bodo osmanski konjeniki vpadli, da bi se s tem posvarilo okoliške prebivalce. Na koncu svojega poročila je Mula Signorijo še prosil za strelivo, s katerim bi lahko poskrbel za zaščito poti, po katerih so običajno potekali osmanski vpadi čez njegovo ozemlje, saj je veliko zalog porabil za pomoč beneškim posadkam v Podgradu ter Motovunu.¹⁴³

Posebej pomembni sta dve poročili zadarskih rektorjev Venierja in Molina, prvo s 25. avgusta in drugo z začetka septembra 1499, ki nam dodatno osvetlujeta organizacijo beneških signalnih postojank na tistem območju, s tem pa posredno razkrivata tudi potek ustaljenih osmanskih vpadnih poti. V prvem poročilu sta rektorja Signorijo obvestila, da sta namestila straže na najbolj izpostavljenih območjih na Krbavskem polju in v Liki, preko katerih so Osmani najpogosteje izvajali svoje vpade proti Dalmaciji in dalje proti Istri, vendar ju straže do tistega trenutka še niso obvestile o morebitnem približevanju osmanskih konjenikov.¹⁴⁴ Iz drugega poročila pa je bolj nazorno razviden sistem delovanja protiosmanskih straž in signaliziranja med posameznimi deli beneškega gospostva na območju vzhodnega Jadrana.

Zadarski rektorji so morali priskrbeti tri zanesljive stražnike in jih postaviti na vrhove določenih hribov v okolici, s katerih so nato temeljito opazovali širšo okolico mesta ter še tri dodatne stražnike, ki so nadzorovali večji del severne Dalmacije. Straže so se med sabo o stopnji osmanske nevarnosti obveščale s pomočjo dimnih signalov podnevi ter odprtega ognja ponoči. Tako se je lahko ob pravočasnem svarilu teh vnaprej postavljenih straž prebivalstvo v vsega dveh urah umaknilo na varno v zavetje obzidij večjih mest.

Prva od straž je bila postavljena pri Grahovem, kraju 90 kilometrov oddaljenem od Zadra. Ta točka je bila strateško izrednega pomena, saj so se tam križale in ločevale poti, na eni strani v smeri proti Istri ter Furlaniji, na drugi pa v neposredno zadarsko mestno zaledje. Druga stražna in signalna točka se je nahajala v utrdbi

vorilo, da so bili Benečani v zvezi z Osmani, saj so podpirali Hrvoja Vukčića, še več, tudi sam vpad Osmanov na Ogrsko naj bi se zgodil na željo Benečanov. Te trditve potrjuje dejstvo, da so Benečani, ko so izvedeli, da se hoče patriarh upreti Osmanom, na mejo s Furlanijo poslali svojo vojsko in s tem patriarhu preprečili izvedbo njegove namere. »Turški strah«, ki ga je dvignil ta osmanski vpad na Kranjsko, izpričuje sklep deželnega zbora Furlanije, da je v primeru vrnitve Osmanov potebno takoj organizirati obrambo. Glej: Ljubić, Listine o odnošajih, str. 209; Klaić, Povijest Hrvata, str. 86; Jug, Turški napadi, str. 5.

¹⁴² Sanudo, I Diarii, str. 949.

¹⁴³ Isto, str. 922.

¹⁴⁴ Isto, str. 997.

Zečevo, med Primoštenom in Rogoznico, ki je pripadala plemiču po imenu Mele Obradić (*Obradie*), tretja pa je bila locirana na hribu pri Ostrovici.¹⁴⁵ Ta zadnja je služila tudi kot stična točka za tri stražna mesta v ožjem zadarskem mestnem zaledju: prva od teh je bila locirana na hribu pri Nadinu, druga pri Veterinićih, severovzhodno od Vrčeva, tretja pa nad Vrčevim.¹⁴⁶

Za čim hitrejši prenos vesti o osmanskih napadih, je bilo potrebno postaviti še dodatne straže oziroma postojanke za dimne in ognjene signale. Prva točka je bila situirana nad utrdbo Sv. Mihaela na otoku pred Zadrom, druga na hribu nad Mljetskim zalivom, tretja na Osorju na otoku Cresu, ob plovnem kanalu, ki otok ločuje od Lošinja, četrta nad Orlandovim stolpom, na južnem polotoku, ki obdaja puljsko пристanišče, peta v Rovinju, šesta v Poreču, sedma v Kaštelirju, osma v Salbuni pri Umagu, deveta v Piranu, deseta v Tržiču ter enajsta v Gradišču ob Soči. Ob tem so bile določene še štiri lokacije, kjer so prav tako z dimnimi signali širšo okolico obveščali o osmanskem prodiranju. Te so bile naslednje: Mljet, Lošinj, Vodnjan in Bale. Dodatni signalni točki sta bili postavljeni tudi v utrdbi Lubenice na otoku Cresu in v Novigradu.¹⁴⁷

Sklep

Beneška republika je bila konec 15. stoletja ena vodilnih evropskih sil, z odličnimi povezavami z Levantom, zato je bila prizorišče obveščevalnega delovanja mnogih tujih držav. Iz tega razloga je morala biti beneška protiobveščevalna dejavnost nadvse razvejana in učinkovita. Usoda Signorije je bila namreč v enaki meri odvisna od učinkovitosti preprečevanja vohunjenja tujih, predvsem pa osmanskih obveščevalcev na njenem ozemlju in odtekanja informacij iz zaupnih virov, kot tudi od njene iznajdljivosti in uspešnosti pri pridobivanju podatkov o dogajanju v celotnem sredozemskem prostoru. V tem pogledu je imelo poseben pomen ravno območje vzhodnega Jadrana, kjer se je meja med Beneško republiko in Osmanskim cesarstvom najbolj približala samim Benetkam.

Na ta način pridobljene informacije pa so bile seveda učinkovite zgolj toliko, kolikor se jih je dalo uporabiti v praksi. Osmanski vpad v Furlanijo leta 1499 za Beneško republiko tako ni predstavljal presenečenja. Beneške oblasti so imele dokaj natančne podatke o začetku, poteku in obsegu osmanskega vpada, ki so jih uspele pridobiti z različnih virov, med njimi pa so bili še posebej pomembni podatki pridobljeni od osmanskih konjenikov, zajetih med njihovim plenjenjem po beneškem

¹⁴⁵ Ostrovica je bila strateško izredno pomembna utrdba, deležna mnogih osmanskih napadov, o čemer priča tudi poročilo Agostina Malipiera, Kapitana fust v Jadranskem morju (*Capitano di le fuste in golfo*), poslano 5. avgusta 1499, v katerem Signorijo obvešča, da je odšel z ladjevjem pomagati ljudem v Ostrovici, kamor se je zateklo tudi veliko prebivalcev Šibenika ter jih tolažil, sredi vsesplošne panike zaradi nevarnosti osmanskega vpada. Sanudo, I Diarii, str. 1110. Padec Ostrovice v osmanske roke leta 1523 je bil velik udarec za Hrvate, obenem pa je pomenil dodatno povečanje nevarnosti za osmanske vpade v avstrijske dedne dežele, predvsem pa na Kranjsko. Jug, Turški napadi, str. 42.

¹⁴⁶ Naselje severno od Sukošana, na zadarskem mestnem ozemlju.

¹⁴⁷ Sanudo, I Diarii, str. 1271.

ozemlju. Vendar Benečani vpada vseeno niso uspeli preprečiti, niti omiliti njegovih posledic. Osmani so z relativno maloštevilno vojsko ogrozili beneško Terrafermo skoraj do samih Benetk, povsem oplenili večji del Furlanije ter s seboj v sužnost odvedli več tisoč beneških podanikov.

Prav zaradi osmanskih vpadov je imela veliko vlogo na območju vzhodnega Jadrana tudi tamkajšnja beneška signalna organizacija, ki je o neposredni osmanski nevarnosti praviloma uspela pravočasno obvestiti prebivalstvo ogroženih območij. To je bilo mogoče predvsem zato, ker so bile signalne postojanke situirane ob ustaljenih osmanskih vpadnih poteh na beneško ozemlje, zato so tam postavljene straže prve opazile premike osmanskih enot.

Viri in literatura

Arhivski viri

Archivio di Stato di Venezia (ASV), Consiglio dei Dieci (CD), Parti miste (PM), registro 16, c. 107r.

ASV, CD, PM, registro 18, c. 71r.

ASV, CD, PM, registro 19, c. 38v, 39v, 40r.

ASV, CD, PM, registro 21, c. 13r.

ASV, CD, PM, registro 23, 8. 6. 1487.

ASV, CD, PM, registro 26, c. 2v.

ASV, CD, PM, registro 27, c. 132v.

ASV, CD, PM, registro 29, c. 4v.

ASV, CD, PM, registro 29, c. 38v.

Objavljeni viri

Kandler, Pietro: *L'Istria 1846–1852*. Trieste: Edizioni »Italo Svevo« Trieste, 1983.

Kukuljević Sakcinski, Ivan: Odnosaji skupnovlade mletačke prema južnim Slavenom priobčeni u izvadcih. Iz rukopisnih ljetopisih Marina Sanuda. Od godine 1496 do 1533. *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 5, 1859, str. 1–158.

Lamansky, Vladimir: *Secrets d'Etat de Venise: Documents, Extraits, Notices et Etudes Servant a Eclaircir les Rapports de la Seigneurie avec les Grecs, les Slaves, et la Porte Ottoman a la Fin du XVe et XVIe Siecle*, vol. 1. Saint-Petersburg: Academie Imperiale de Sciences, 1884.

Ljubić, Šime: *Listine o odnosajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke Republike. Knjiga VII. Od godine 1412 do 1420*. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, vol. 12. U Zagrebu: JAZU, 1882.

Rački, Franjo: Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526–1533. *Starine JAZU* 25, 1892.

Sanudo, Marino: *I Diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI–MDXXXIII)*, vol. 1–58. (Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Nicolo Barozzi, Guglielmo Berchet, Marco Allegri ur.). Venezia: La Regia Deputazione Veneta di Storia Patria, 1879–1902.

Valvasor, Johan Vajkard: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigendliche Belegen- und Beschaffenheit dieses Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes*. Laybach, 1689.

Literatura

- Alberi, Dario: *Istria. Storia, arte, cultura*. Trieste: LINT, 1998.
- Babinger, Franz: Maometto il Conquistatore e l'Italia. *Rivista storica italiana* 63, 1951, str. 469–505.
- Babinger, Franz: *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*. München: F. Bruckmann, 1953.
- Babinger, Franz: Kaiser Maximilians »geheime Praktiken« mit den Osmanen (1510/11). *Südost-Forschungen* 15, 1956, str. 201–236.
- Bataillon, Marcel: Mythe et connaissance de la Turquie en Occident au milieu du XVIe siècle. (Angelo Pertusi ur.). *Venezia e l'Oriente fra tardo medioevo e rinascimento*. Firenze, 1966, str. 451–470.
- Bertoša, Slaven: *Rašpor i rašporski kapetanat, povijesni pregled*. Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2005.
- Bisaha, Nancy: *Creating East and West. Renaissance Humanists and the Ottoman Turks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004.
- Braudel, Fernand: *Civiltà e imperi del Mediterraneo nell'età di Filippo II*. Torino: Einaudi, 1953.
- Burke, Peter: Early Modern Venice as a Center of Information and Communication. (John Martin, Dennis Romano ur.). *Venice Reconsidered. The History and Civilization of an Italian City-State, 1297–1797*. Baltimore, 2002, str. 389–419.
- Colombo, Fulvio: Il »Taber« di Draga e la genesi delle strutture erette a difesa delle incursioni turche nei dintorni di Trieste alla fine del quattrocento. *Archeografo Triestino*, serie IV, vol. LXII (CX), 2002, str. 285–322.
- Cozzi, Gaetano, Knapton, Michael: *La Repubblica di Venezia nell'età moderna. Dalla guerra di Chioggia al 1517*. Torino: UTET, 1997.
- Cremonesi, Arduino: *La sfida turca contro gli Asburgo e Venezia*. Udine: Arti Grafiche Friulane, 1976.
- Cremonesi, Arduino: Zadnji turški vpad v Furlanijo (1499). *Goriški letnik* 3, 1976, str. 124–129.
- Cusin, Fabio: Le vie d'invasioni dei Turchi in Italia nel secolo XV. *Archeografo Triestino*, serie III., vol. XIX., 1934, str. 143–156.
- Cusin, Fabio: *Documenti per la storia del confine orientale d'Italia nei secoli XIV e XV*. Trieste: Editoriale libraria, 1936.
- Çirakman, Asli: *From the »Terror of the World« to the »Sick Man of Europe«*. *European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth Century to the Nineteenth*. New York: Peter Lang, 2005.
- Čeč, Dragica, Darovec, Darko, Kavrečič, Petra: Le fortificazioni sul confine veneto-asburgico nel Capodistriano e la guerra degli Uscocchi: funzioni e destino dell'»antemurale« dell'Istria in età moderna. (Mauro Gaddi, Andrea Zannini ur.). »Venezia non è da guerra«: *L'Isonzo, la società friulana e la Serenissima nella guerra di Gradisca (1615–1617)* [Atti del Convegno internazionale di studi storici, Gradisca d'Isonzo, 26–27 ottobre 2007], *Strumenti di storia del Friuli*, 4. Udine, 2008, str. 243–258.
- Darovec, Darko: Vojaška organizacija istrskih mest v XVI stoletju. *La battaglia di Lepanto e l'Istria. Acta Adriatica, volume I*. Pirano, 2002, str. 38–53.
- De Franceschi, Carlo: *L'Istria. Note storiche*. Parenzo, 1879.
- De Pellegrini, Antonio: Note e documenti sulle incursioni turchesche in Friuli al cadere del sec. XV. *Nuovo archivio veneto*, n.s., vol. 25, 1913, str. 230–238.
- Dukić, Davor: *Sultanova djeca: predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*. Zadar: Thema i. d., Zagreb: Ibis grafika, 2004.
- Ertaylan, Ismail Hikmet: *Sultan Cem*. Istanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.
- Fisher, Sidney Nettleton: *Foreign Relations of Turkey, 1481–1512*. Urbana: University of Illinois, 1948.
- Fister, Peter: *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1975.

- Fleet, Kate: Italian Perceptions of the Turks in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. *Journal of Mediterranean Studies* 5, 1995, str. 159–172.
- Gligo, Vedran: Govori protiv Turaka. *Govori protiv Turaka*. Split: Logos, 1983, str. 7–65.
- Göllner, Carl: *Die Türkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jahrhunderts*. Turcica, Bd. 3. Baden-Baden: Valentin Koerner, 1978.
- Grothaus, Maximilian: Vom Erbfeind zum Exoten. Kollektive Mentalitäten über die Türken in der Habsburger Monarchie der frühen Neuzeit. *Auf den Spuren der Osmanen in der österreichischen Geschichte*. Frankfurt am Main, 2002, str. 99–113.
- Hammer Purgstall, Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II. Pest, 1828.
- Höfert, Almut: *Den Feind beschreiben. »Türkengefahr« und europäisches Wissen über das Osmanische Reich 1450–1600*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2003.
- Inalcik, Halil: A Case Study in Renaissance Diplomacy: the Agreement between Innocent VIII and Bayezid II on Djem Sultan. (Ahmet Nuri Yurdusev ur.). *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?* London, 2004, str. 66–88.
- Joppi, Vincenzo: Antonio Burlo ed i Turchi in Friuli (1500). *Archeografo Triestino*, nuova serie, vol. IX, 1882, str. 300–308.
- Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. Kronologija, obseg in vpadna pota. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* XXIV, 1943, str. 1–60.
- Klaić, Vjekoslav: *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*. Svezak drugi, dio drugi, treće doba: *Vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301–1526). Od gubitka Dalmacije do Matije Korvina (1409–1457)*. Zagreb: Knjižara Lav. Hartmana, 1901.
- Kretschmayr, Heinrich: *Geschichte von Venedig, Bd. III: Der Niedergang*. Stuttgart: Perthes, 1934.
- Lane, Frederic Chapin: *Storia di Venezia*. Torino: Einaudi, 1991.
- Levec, Franz: Die Einfälle der Türken in Krain und Istrien. A. Die ersten Einfälle bis zum Tode Friedrichs III. *Jahresbericht der k. k. Staats-Oberealschule in Laibach für das Schuljahr 1890–1891*, 1891, str. 1–58.
- Mallett, M. E., Hale, J. R.: *The Military Organization of a Renaissance State. Venice c. 1400 to 1617*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Medin, Antonio: Un carne latino contro i Turchi dopo la prima incursione nel Friuli (1472). *Nuovo archivio veneto* 5, 1893, str. 453–465.
- Murphey, Rhoads: *Ottoman Warfare, 1500–1700*. London and New York: Routledge, 2003.
- Musoni, Francesco: *Sulle incursioni dei Turchi in Friuli*. Udine, 1890.
- Nikšić, Boris: *Osmansko carstvo očima bivšeg zarobljenika. Opis osmanskog dvora i države Nikole Matije Iljanovića*. Biblioteka hrvatska povjesnica. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.
- Nuri Yurdusev, Ahmet (ur.): *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?* London, 2004.
- Panaite, Viorel: *The Ottoman Law of War and Peace. The Ottoman Empire and Tribute Payers*. Boulder: East European Monographs, New York: Columbia University Press, 2000.
- Paschini, Pio: *Storia del Friuli, III. Dalla Pace di Torino (1381) all'invasione francese (1797)*. Udine, 1936.
- Pedani, Maria Pia: Turkish Raids in Friuli at the End of the Fifteenth Century. (Markus Kohbach, Gisela Prochaska-Eisl, Claudia Romer ur.). *Acta Viennensia Ottomanica*. Vienna, 1999, str. 287–291.
- Pedani Fabris, Maria Pia: I Turchi e il Friuli alla fine del Quattrocento. *Memorie storiche foregiuliesi* 74, 1994, str. 203–224.
- Praga, Giuseppe: L'organizzazione militare della Dalmazia nel Quattrocento e la costruzione di Castel Cippico Vecchio di Trau. *Archivio storico per la Dalmazia* CXIX, 1936, str. 463–477.

- Preto, Paolo: *Venezia e i Turchi*. Firenze: G. C. Sansoni editore, 1975.
- Preto, Paolo: Lo spionaggio turco a Venezia tra mito e realtà. *I Turchi il Mediterraneo e l'Europa*. Milano, 1998, str. 123–132.
- Preto, Paolo: *I servizi segreti di Venezia. Spionaggio e contraspionaggio ai tempi della Serenissima*. Milano: il Saggiatore, 2004.
- Pust, Klemen: Podoba »Turka« v krščanskih deželah vzhodnega Jadrana v zgodnjem novem veku. *Acta Histriae* 15, 2007, str. 209–234.
- Pust, Klemen, Darovec, Darko: »...Tamen a una spia fuori...«. Beneška obveščevalna dejavnost na območju vzhodnega Jadrana v letu 1499. *Acta Histriae* 16, 2008, str. 173–192.
- Renda, Günzel: Osmansko cesarstvo in Evropa v 17. stoletju: Spreminjajoče se podobe. *Podoba Turkov v Evropi 17. stoletja*. Istanbul, 2005, str. 44–55.
- Ricci, Giovanni: *Ossessione turca. In una retrovia cristiana dell'Europa moderna*. Bologna: il Mulino, 2002.
- Rouillard, Clarence Dana: *The Turk in French history, thought and literature (1520–1660)*. Paris: Boivin, 1941.
- Schwoebel, Robert: *The shadow of the crescent. The Renaissance image of the Turk (1453–1517)*. Nieuwkoop: De Graaf, 1967.
- Simoniti, Vasko: Sistem obveščanja pred turško nevarnostjo. *Kronika* 28, 1980, str. 93–99.
- Simoniti, Vasko: Slovenska historiografija o turških vpadih in obrambi pred njimi. *Zgodovinski časopis* 42, 1988, str. 505–516.
- Simoniti, Vasko: *Vojaska organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Simoniti, Vasko: La »paura dei turchi« nel'400 e nel'500 presso gli sloveni: un fattore di aggregazione. *Annali del Dipartimento di studi dell'Europa orientale. Sezione storico-politico-sociale* 13/14, 1997, str. 67–93.
- Soykut, Mustafa: *Image of the »Turk« in Italy. A History of the »Other« in Early Modern Europe: 1453–1683*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2001.
- Tansel, Selahattin: *Sultan II Bayezit'in Siyasi Hayati*. Istanbul: Kırkambar Kitabevi, 1966.
- Thuasne, Louis: *Djem Sultan, fils de Mahommed II, frère de Bayezid II (1459–1495) d'après les documents originaux en grand partie inédites. Étude sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*. Paris: E. Leroux, 1890.
- Traljić, Seid Mustafa: Nin pod udarom tursko-mletačkih ratova. *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 16–17, 1969, str. 529–547.
- Valensi, Lucette: *The Birth of the Despot. Venice and the Sublime Porte*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1993.
- Vatin, Nicolas: Itinéraires d'agents de la Porte en Italie (1483–1495). Reflexions sur l'organisation des missions et sur la transcription ottoman des noms de lieu. *Turcica* XIX, 1987, str. 29–50.
- Vatin, Nicolas: Itinéraires d'agents ottomans en Italie a la fin du XVe siècle (Resume). (Jean-Louis Bacque-Grammont, İlber Ortaylı, Emeri van Donzel ur.). *Ciepo Osmanli Öncesi ve Osmanli Araştırmaları Uluslararası Komitesi. VII. Sempozyumu Bildirileri*. Ankara, 1994, str. 237–240.
- Vatin, Nicolas: *Sultan Djem. Un prince ottoman dans l'Europe du XVe siècle d'après deux sources contemporaines: Vâkicât-i Sultân Cem/ Oeuvres de Guillaum Carousin*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil, ve Tarih Yüksek Kurumu, Institut français d'études anatoliennes d'Istanbul, 1997.
- Voje, Ignacij: O usodi turških ujetnikov v slovenskih deželah v 16. in 17. stoletju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, nova vrsta 43/8, 1972, str. 254–262.

- Voje, Ignacij: Vplivi Osmanskega imperija na slovenske dežele v 15. in 16. stoletju (Problemi, stanje historiografije). *Zgodovinski časopis* 30, 1976, str. 3–21.
- Voje, Ignacij: Jugoslovanske dežele od prevlade Benečanov in Turkov do prevlade Habsburžanov (Rezultati jugoslovanske historiografije in problemi). *Zgodovinski časopis* 36, 1982, str. 19–43.
- Voje, Ignacij: Odkupovanje Furlanov iz turškega ujetništva. *Zgodovinski časopis* 41, 1987, str. 257–264.
- Voje, Ignacij: Zasliševanje ujetnikov iz Bosne v času turških vpadov v slovenske dežele. *Prilozi instituta za istoriju* 23/24, 1988, str. 33–44.
- Voje, Ignacij: *Slovenici pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996.
- Voje, Ignacij: *Slovenica-Balcanica. Zgodovinske študije*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.
- Žontar, Josip: *Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju*. Ljubljana: SAZU, 1973.

RIASSUNTO

L'attività di controspionaggio ed il sistema di segnalazione veneziana sul territorio dell'Adriatico orientale nel 1499 Klemen Pust

Il contributo tratta dell'attività di controspionaggio e del sistema di segnalazione della Repubblica di Venezia nel 1499, l'anno dell'ultima incursione ottomana nel Friuli, dunque sul territorio della Terraferma veneta. L'incursione era stata comportata dall'inizio della guerra tra Venezia e l'Impero Ottomano, la quale si protrasse tra gli anni 1499 e 1502. Si trattò dell'ultimo scontro bellico, in cui le due parti combatterono assiduamente su tutto il territorio adriatico ed anche sul territorio della Terraferma veneta. Esso rappresentò inoltre l'effettiva ammissione veneziana dei successi ottomani sui Balcani ed anche la conferma della politica veneziana di remissione e di inasprimento saltuario delle tensioni con l'Impero Ottomano, che caratterizzò la politica estera veneziana nei secoli successivi, fino alla tramonto delle due potenze.

Verso la fine del Quattrocento l'attività di controspionaggio della Repubblica di Venezia fu oltremodo intensiva, soprattutto per quanto concerneva l'ostacolare dell'attività degli informatori e degli ambasciatori stranieri nella stessa Venezia, specialmente in relazione all'attività di spionaggio dell'Impero Ottomano sul territorio della Serenissima. Le notizie sugli informatori ottomani a Venezia sono abbastanza frequenti nelle fonti veneziane. L'abbondanza di tali dati in quel determinato periodo indica, d'altro canto, anche la presenza di una paura specifica ed eccessiva nei confronti degli Ottomani. Dopo che gli Ottomani nel 1453 occuparono Costantinopoli ed iniziarono la loro espansione all'interno del continente europeo, il disagio nei confronti di questo popolo »barbaro« e »infedele« divenne infatti una costante nella vita di molti popoli europei ed anche dei Veneziani.

Nei primi secoli dell'età moderna l'attività di controspionaggio della Repubblica di Venezia sull'Adriatico esercitò una funzione di vitale importanza per la situazione militare e politica di quel territorio. I vari metodi di controspionaggio e di manipolazione veneziani, i quali erano spesso estremamente efficaci, potevano far serbare o almeno facilitare contromisure militari costose e perditempo. Le autorità veneziane usufruivano di vari metodi di controspionaggio. Uno dei più efficaci era l'intercettazione delle lettere contenenti dati di spionaggio di altri paesi, dato che la maggior parte delle informazioni sugli Ottomani passava proprio tramite Venezia. I Veneziani ottenevano molte informazioni di spionaggio utili anche da informatori o da aggressori ottomani, che erano riusciti a catturare, benchè si poteva trattare di persone innocenti, che per via della

paura nei confronti degli Ottomani venivano trattati come sudditi veneti sleali. Gli Ottomani catturati venivano, dopo, per lo più delle volte uccisi. Questo modo di ottenere informazioni di spionaggio con metodi di controspionaggio era molto stimato, dato che era il più facile, il meno costoso ed il più efficace, benchè fosse molto difficile catturare degli Ottomani, dato che le loro truppe comparivano nel paese all'improvviso e nel momento più inaspettato.

Un ruolo importante nello scongiurare le incursioni ottomane sul territorio dell'Adriatico e del Friuli veniva svolto dal sistema di segnalazione, ovvero dal sollecito avvertimento del pericolo imminente di incursioni ottomane. Questo tipo di sistema di segnalazione era stato introdotto dalla Repubblica di Venezia già nel Quattrocento. Le basi di segnalazione veneziane erano per lo più piccole fortezze contadine con uno o più soldati, pagati dal villaggio, i quali reclutavano tra la popolazione locale uomini e ragazzi idonei al combattimento. Queste basi erano di regola ubicate sulle cime delle alture che vantavano una vista panoramica, così che con i segnali luminosi (falò) e acustici (colpi di cannone) si poteva avvertire subito i villaggi vicini sugli spostamenti del nemico. Entro sole quattro ore la notizia dell'arrivo degli Ottomani giungeva dal territorio di Zara (Zadar) sino a Udine nel Friuli, dove le truppe adette alla difesa si potevano radunare in quattro ore. Le basi di segnalazione erano ubicate lungo le vie tradizionali, per le quali gli Ottomani irrompevano sul territorio veneziano, e in questo modo segnalavano in modo abbastanza preciso le direzioni di queste incursioni. Un sistema simile era stato organizzato anche sul territorio asburgico.

(prevedla Neva Makuc)